

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Magistratura Mərkəzi

əlyazması hüququnda

Rzivanlı İdris Rəhman oğlu

**“Sığorta fəaliyyətinin müasir vəziyyəti və onun
təkmirləşdirilməsi yolları” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403 “Maliyyə”

İxtisaslaşma: “Sığorta işinin təşkili”

Elmi rəhbər:

i.e.n.dos. Quşxani R.N

Magistr proqramının rəhbəri:

UNEC fəxri prof. Kərimov. A.M

Kafedra müdiri:

i.e.d.prof. Ələkbərov Ə.Ə

Bakı-2017

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....3

I FƏSİL. Sığortanın nəzəri-metodoloji əsasları

1.1 Sığortanın iqtisadi mahiyyəti və zəruriliyi.....6

1.2 Sığorta məhvumu, onun forma və növləri.....12

1.3 Azərbaycanda sığorta fəaliyyətinin təsnifatı.....19

II fəsil. Azərbaycanda sığortanın vəziyyəti və onun iqtisadiyyatdakı rolu.

2.1 Azərbaycan iqtisadiyyatında sığorta fəaliyyətinin təsnifatı.....26

2.2 Sığortaya dövlət nəzarəti və onun təzəmləyici funksiyalarının təhlili.....37

2.3 Dünya sığorta sisteminin təhlili.....47

III FƏSİL. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta prioritetləri və təkmilləşdirilməsi yolları.

3.1 Azərbaycan Respublikasında sığortanın inkişaf səviyyəsinin artırılması yolları.....54

3.2 Dünya sığorta sisteminin müsbət cəhətlərinin A.R-sı reallığına tətbiqi.....61

İstifadə edilmiş ədəbiyyat.....74

Nəticə və təkliflər.....75

REZUME

SUMMARY

REFERAT

Magistr _____
(A.S.A)

Elmi rəhbər _____
(A.S.A)

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Sığorta iqtisadi münasibətlərin xüsusi bir sahəsidir. Sığorta işinin təşkili və beynəlxalq standartlara uyğun olaraq inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq ölkə iqtisadiyyatının sığorta bazarı münasibətindən asılı olaraq iqtisadi və böyük əhəmiyyəti var. Beləliklə, inkişaf etmiş ölkələrin rəqabətli sığorta bazarlarının inkişaf səviyyəsinin qədim tarixi göstərir ki, bu ölkələrin iqtisadiyyatının artım tempinə çox böyük təsir var. Bunun üzündə sığorta – iqtisadiyyatın əsas strateji bir sahəsidir.

Tarif siyasəti müəyyən edilən zaman bu məsələlərə əsas diqqət verilməlidir:

- sığorta tariflərindən düzgün istifadə edilməsi sığorta işinin gələcək inkişafında mühim və möhkəm təminatdır;
- sığorta fondunun optimal səviyyəsinin müəyyən edilərkən sığorta tarifləri çox böyük və mühüm iqtisadi bir alət kimi fərqlənir;
- sığorta tariflərinin düzgün təyin edilməsi sığorta əməliyyatlarında maliyyə davamlılığının əsas hissəsini təşkil edir;
- şəxsi və əmlak sığortasında tarif dərəcəsinin qurulmasında özünəməxsus bir xüsusiyyətləri var. Şəxsi sığorta üzrə tarif dərəcəsi riyazi və statistik qanunauyğunluq sistemi olan aktuar hesablaşmalarda nəzəriyyəsi əsasında formalaşır.

Respublikamızda tarif siyasətinin təkmilləşdirilməsi zamanı sığorta tarifləri düzgün hesablanmalı, düzgün əsaslandırılmalı, obyektiv şərait nəzərə alınmaqla tarif dərəcələrinin differensiallaşdırılması diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Problemin öyrənilmə vəziyyəti. İqtisadi ədəbiyyatlarla tanışlıq göstərdi ki, Respublikamızda sığorta fəaliyyətinin öyrənilməsi zamanı alətlərinin səmərəliliyinin artırılması yollarının müəyyən aspektlərini milli iqtisadçılardan Ə.Ələkbərov, N.N.Xudiyev, B.A.Xankişiyev, M.X.Həsənli, D.A.Bağirov, A.M.Kərimov elmi tədqiqatlarında araşdırmışdır.

Tədqiqatın predmeti „Sığorta fəaliyyətinin inkişafı prosesində meydana çıxan iqtisadi münasibətlər toplusudur.

Tədqiqatın obyektı. Sığorta fəaliyyəti və bu müstəvidə baş verən maliyyə münasibətləridir.

Tədqiqatın əsas məqsəd və vəzifələri.Tədqiqat işinin əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasında sığortanın keşdiyi inkişaf yolu öyrənilmiş və Azərbaycan Respublikasında sığorta sahəsinin inkişafı haqqında araşdırma aparılmışdır. Sığorta sahəsinin inkişaf etdirilməsi üçün sığorta qanunları qəbul edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasları.Tədqiqat işinin nəzəri və metodoloji əsasını Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları(Sığorta fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, İcbari sığortalar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu),Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı, Nazirlər Kabinetinin qərarları ölkəmizin və xarici ölkələrin iqtisadçı alim və mütəxəssislərinin sığorta işi sahəsində nəzəri, metodoloji və praktiki tərəflərinin öyrənilməsinə həsr edilmiş əsərləri və elmi məqalələri, müxtəlif yerli və beynəlxalq qurumların internet saytları təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları.Tədqiqatın aparılması zamanı istifadə edilən informasiya və statistik materialın mənbələri “ Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Dövlət Statistika Komitəsinin „Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatlarının materialları, illik hesabatları təşkil etmişdir.Tədqiqat işində müxtəlif dövrü nəşrlər həmçinin internet şəbəkəsinin informasiya bazasından da istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Sığorta şirkətlərinin araşdırılması sığorta bazarının araşdırılması elə olmalıdır ki, o nəinki sığorta şirkətlərin sığorta olunanlar qarşısında öhdəliyini yerinə yetirmək və xərcləri ödəməyə təmin etməlidir.Dissertasiyanın elmi yeniliyi bunlardan ibarətdir:

- Sığorta tarixi inkişaf yolu araşdırılmışdır.
- Azərbaycan Respublikasında sığortanın inkişaf səviyyəsi öyrənilmişdir.
- Respublikamızda hazırki dövrdə sığorta şirkətlərinin vəziyyəti öyrənilib.
- Dünya və Azərbaycan sığorta sisteminin birgə təhlili

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. ondan ibarətdir ki, tədqiqat işində əldə edilən nəticə və təkliflər sığorta bazarında baş verən hadisələrin obyektiv qiymətləndirilməsində istifadə edilə bilər. Sığorta qiymətlərinin düzgün təyi edilməsi tariflərin stavkalarının hesablanması və əsaslandırılması böyük əhəmiyyətə malik olduğundan onun təkmilləşdirilməsi də məqsədə layiqdir.

Tədqiqatın həcmi və quruluşu. Tədqiqat işi giriş, üç fəsil, səkkiz paragraf, nəticə və təkliflərdən, ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla 82 səhifə həcmindədir. Tədqiqat işində müxtəlif cədvəl və sxemlər verilmiş, sığorta tarif düsturlarından istifadə olunmuşdur.

I FƏSİL. Sığortanın nəzəri-metodoloji əsasları

1.1 Sığortanın iqtisadi mahiyyəti və zəruriliyi

Bazar münasibətlərinin şəraitinə uyğun olaraq sığortanın təşkili prinsiplərinin əsas köklü şəkildə yenidən həyata keçirildiyi bir dövrdə onun fəaliyyətində inhisarların aradan qaldırıldığı, sığorta bazarlarının formalaşdığı, əhali arasında sığorta xidməti növlərinin genişləndiyi yayıldığı və onun keyfiyyətinin hərtərəfli yüksəlməsi istiqamətinə şərait yarandığı, sığorta şirkətlərinin sabit maliyyə proseslərinin həll edildiyi bir dövrdə vaxtda sığortanın rolu, yeri və mahiyyətini əsaslandırılmış şəkildə göstərmək tələb olunur.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində ən əsas prinsip odur ki, tələb və təklifin münasibətlərinin sərbəst dəyişməsi prosesi potensial sığortaçıları üçün ən zəruri olan sığorta xidmətlərinin növlərində meydana gəlməsinə stimül verir. Bunun üçündə mənfi maneələrə rast gəlinmir. Sərbəst qiymət əmələ gətirmə prinsiplərinə uyğun formalaşan tarif dərəcələrində müəyyən uyğunluq sığorta şirkətləri arasında sağlam rəqabət bazarının inkişafına imkanlar yaradır.

Sığorta, maliyyə münasibətləri ilə qarşılıqlı formada əlaqə yaradan bir iqtisadi kateqoriyadır. Maliyyə sahəsində olduğu kimi, sığorta şirkətlərində pul vəsaitləri dövriyyəsi, eləcə də pul vəsaitlərinin bölüşdürülməsində əsas məqsədə malik fondların yaradılması pul vəsaitlərinin istifadəsi istiqamətində əsas zərurilik təşkil edən vəsaitlə əsaslandırılır. Sığorta sahəsində maddi və müxtəlif itkilərin ödənilməsinə görə nəzərdə tutulan gəlir və xərclərin, toplanmış pul vəsaitinin bölüşdürülməsinə görə iqtisadi münasibətlər də xarakterikdir. Bununla əlaqəli olaraq sığorta, pul vəsaitləri şəklindəki dəyərin ehtimal edilən dövriyyələri ilə bağlı bir münasibətlər formasıdır.

Sığorta iqtisadi və maliyyə kateqoriyasının bir sıra xarakterik xüsusiyyətini qeyd etmək lazımdır ki, Sığorta prosesində, sığorta hadisəsi baş vermə səbəbləri maddi və bununla bağlı fərqli itkilərin aradan qaldırılması üçün bu istiqamətdə yönəldilən

pul vəsaitləri hərəkətinin bölüşdürülməsi münasibətləri yaranır. Bu xüsusiyyətinə görə sığortanı çox zaman ictimai istehsalda baş verən sığorta müdafiəsi kateqoriyasına çox yaxın hesab edilir. Bir və ya bir neçə təsərrüfata dəymiş zərər görə məbləğin müştərək formada bölüşdürülməsi üçün iştirakçıların arasında qapalı bir şəkildə bölüşdürücü münasibətlər sığorta prosesləri üçün ümumi və səciyyəvi hesab edilir. Zərərin qapalı şəkildə bölüşdürülməsi dedikdə, zərər çəkmiş təsərrüfat sahəsinin ümumi əsasda sığorta iştirakçılarının sayının az olması ilə əlaqədərdir.

Zərərlərin qapalı şəkildə bölüşdürülməsi proseslərində əsas cəhətlər sığortaçıların təsbit edilən sığorta haqları hesabına formalaşan məqsədli maliyyə-sığorta fondlarının yaradılması prinsipidir. Bu fondların vəsaitlərinin təkcə onu yaradan iştirakçılar tərəfindən istifadə edilməsi üçün sığorta haqlarının ölçüləri, hətta onların hər birinə görə paylaşdırılan zərərin pay hissəsini göstərir. Bu səbəblə görə sığorta iştirakçılarının əhatə edən böyük sığorta haqları üçün bir qədər az, sığortanın isə daha əlverişli, keyfiyyətli olmasına əsas meyarlardandı. Sığorta prosesi zamanı minlərlə sığorta etdirən şəxslər iştirak etdikdə, yüz minlərlə obyektlər sığorta olunduqda, minimum sığorta haqqı vasitəsilə maksimum itkini ödənilməsi mümkündür. Dəyən zərərin qapalı şəkildə bölüşdürülməsi xüsusiyyəti sığortanı başqa maliyyə kateqoriyalarından fərqləndirən əsas cəhətdir.

Sığortada hər hansı bir itkilərin ərazi vahidlərinə üzrə deyil, həmçinin müəyyən bir müddət daxilində bölüşdürülməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Sığorta olunan təsərrüfat obyektləri arasında sığorta fondlarının illik dövr üzrə ərazi baxımından səmərəli bir şəkildə paylaşdırılması üçün kifayət qədər daha geniş ərazilər və sığorta etdirilən obyektlər sayının böyük dərəcədə çoxluq təşkil etməsi arzu ediləndir. Bu şərtlər üçün ən böyük ərazilərin əhatə edən fors-majör halların baş verməsi nəticəsində dəymiş zərəri bölüşdürmək olar.

Baş verən bəzi fəvqəladə hadisələrin təsadüfi baş verməsi ilə əlaqəli formada itkilərin müəyyən müddətə görə bölüşdürülməsi dedikdə təsərrüfat ili çərçivəsi müddət baxımından əsas ola bilər. Buna görə də əlaqədar ehtiyat fondunun yaradılması

məqsədlərinə uyğun olaraq daxil olan sığorta ödənişlərinin bir hissəsinin əlverişsiz hadisə zamanı bas verməsi üçün il ərzində ehtiyatda saxlanılması əsas hesab edilir.

Sığorta müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində mühüm elementlərdən biri olmaqla yanaşı iqtisadiyyatda əsas funksiyalar yerinə yetirilməsi ilə əlaqəli olaraq maliyyə münasibətlərinə aid edilir. Bazar iqtisadiyyatında təsərrüfatçılıq subyekdi baxımından müstəqil obyektləri və subyektləri, istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin fasiləsizliyinə əsas təminat yaratmaq üçün iqtisadi münasibətlər sistemində, ixtisaslaşdırılmış yenidən bölgü münasibətlərini xarakterizə edən bir sığorta müdafiəsinə həmişə ehtiyac vardır. Kapitalın yeni istehsalla investisiyası mənfəət əldə edilməsinə görə (və ya edilməməsi) ilə əlaqəli olaraq sahibkarlıq risklərini, ticarət, iqtisadi və maliyyə əməliyyatların aparılması üçün tərəfdaşlar arasında yaranan təsərrüfat sistemi fəaliyyəti ilə bağlı riskləri və təsərrüfat subyektlərinin idarə edilməsindən asılı olmayan bədbəxt hadisə zamanı sığorta risklərini fərqləndirmək lazımdır. Məlumdur ki, təsərrüfat subyekti ona dəyən zərərin kompensasiya mənbəyindən asılıdır. Bu öz növbəsində xüsusi sığorta maraqlarını apriori olmasını şərtləndirir.

Sığorta kateqoriyasının iqtisadi mahiyyətini onun iqtisadi məzmunundan ayırmaq lazımdır. Məlum olduğu kimi mahiyyət daimidir, məzmun isə dəyişkən olaraq, içtiman-iqtisadi formasıyanın hər birində özünün əlamətinə malik olur və sığortanın içtimai-tarixi növlərini müəyyən edir. Sığortaya verilmiş tərif onun iqtisadi mahiyyətini və müasir cəmiyyətdə olan məzmununu xarakterizə edir. Sığorta içtimai geniş təkrar istehsal sisteminin əsas elementlərindən biri olmaqla yanaşı həm də cəmiyyətin yaşam qabiliyyətinin ən vacib elementlərindən hesab edilir. Bu baxımdan sığortanı ölkə iqtisadiyyatının inkişafının ən əsas kateqotiyalarından biri hesab etmək olar. Sığorta istehsal prosesində maddi itkilərin əvəzinin ödənilməsinə təşkil edən bir termindir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində sığorta xidməti geniş yayılmışdır. İnkişaf etmiş bəzi qərb ölkələrinin təcrübəsində gösdərilir ki, iqtisadi və sosial həyatın təsərrüfat subyektlərinin istənilən addımında sığorta münasibətləri müşayiət olunur. Dünyay standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq

hazırlanan sığorta işinin inkişafına sığortaçıların hüquq və mənafeələrinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və sığorta daha da inkişaf etdirilməyə başladı. Bu ölkələrin isdər fiziki isdərsədə hüquqi şəxsləri öz əmlaklarını həddə sağlamlıqlarını da bir sözlə sahib olduqları nə varsa hamısını bütün risklərdən qorumaq üçün sığorta etdirillər. Beləliklə hər bir şəxs əvvəlcədən müəyyən bir məbləğ ödəməklə öz sağlamlıqlarını və mülklərini təminat altına almış olur və hər hansı hadisə nəticəsində dəymiş ziyani aradan qaldırmaq üçün heç bir məbləğ ödəmədən sığorta şikətləri tərəfindən dəymiş ziyani aradan qaldırılır. Maliyyə ehtiyatlarının müxtəlif formalarda yaradılması mikro və makro iqtisadiyyat sahəsinin mühim şərti hesab olunur. Bunun üçündə bu ehtiyatların cəm şəkildə yaradılması məsələsi öz kardinal həllini tapmalıdır. Sığorta fondlarının yaradılması ölkənin milli sərvətinin mühim bir hissəsini təşkil edir. Sığorta fondlarının yaradılması və inkişaf etdirilməsini nəzərdən keçirən rus iqtisadçıları müxtəlif fikirlər irəli sürmüşdülər. Bəzi sovet ədəbiyyatlarında K.Marksın ehtiyat sığorta fonduna dair fikirlərini təhlil edərək belə bir qənaətə gəmişdilər ki K.Marks bu termini sinonim kimi tətbiq edib. Bir sözlə sığorta iqtisadi inkişafa təsir gösdərən əsas amillərdən hesab edilir.

Sığorta isində iqtisadi mahiyyət sığortanı ictimai məqsədləri ilə ifadə edən formalarından müəyyən bir xarakterik funksiyalarla fərqlənir . Funksiyalar ümumi formada sığorta sistemində maliyyə ehtiyatlarının bir həlqəsi olmaqla yanaşı özünəməxsus bir xüsusiyyətlərin aydınlaşdırılmasında iştirak edən və əsas ayrılmaz tərkib hissəsini təşkil edir. Sığorta aşağıda qeyd olunan formada 4 başlıca funksiyani özündə cəmləşdirir:

1. risk funksiyası
2. xəbərdarlıq funksiyası
3. əmanət funksiyası
4. nəzarət funksiyası

Sığortanın funksiyalari

risk
funksiyası

xəbərdarlıq
funksiyası

yığım
funksiyası

nəzarət
funksiyası

Əsas Funksiyalar arasında ən əsas olanı risk funksiyasıdır. Sığorta risklə əlaqəli formada dəyən zərərin təsərrüfat obyektlərində pul yardımlarının göstərilən istiqamətində sığortadakı əsas təyinatla bağlı olduğu üçün risklilik funksiyası əsas funksiya hesab edilir. Məhz bu funksiyası fəaliyyətində dəyərin pul formasında olan məbləği, sığorta hadisəsinin baş verməsinə paralel olaraq, sığortaşılar arasında bölüşdürülür. Zərər hər bir vaxt ortaya cixa bilər və hər il yenidən yasana bilər. Sığorta qarşısındakı məqsədlərlə əlaqəli bir formada sığorta təşkilatlar zərərçəkənləri pul ödənişi ilə təmin etməlidir. Bu fəaliyyətdə olan sığorta riskinin risk funksiyası təkrar bölgü münasibətlərinin həyata keçirməsi üçün zəruridir. Təkrar bölgü münasibətləri zamanı sığortanın mahiyyətini əks etdirməklə yanaşı, sığortada risk funksiyası prosesində mühüm rolunu oynayır.

Sığortanın xəbərdarlıq funksiyası ondan ibarətdir ki, sığorta fondunda olan vəsaitlərinin bir hissəsi sığorta risklərinin azaldılması üçün görülən tədbirlərin maliyyələşdirilməsi istiqamətində olmasıdır. Xəbərdarlıq funksiyası təsərrüfat subyektlərinə baş verən hadisə zamanı dəymiş zərərlərin nəticələrini aradan qaldırılması üçün çağırışlar olmaqla yanaşı, əmlak sığortası, həyat sığortası kimi başqa sahələrdə sığorta etdirilməsini nəzərdə tutur.

Sığorta ayırmaları zamanı ehtiyat fonda cəlb edilmiş yığım funksiyalarını da yerinə yetirənə yetirməsinə görə fərqləndirilir. Sığorta şirkətləri vasitəsilə çox böyük məbləgdə pul vəsaitlərinin yığılması zamanı maliyyə siyasətinin sabitliyini

istiqlamətində böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Sığortada başqa bir əsas funksiya sığortanın nəzarət funksiyasıdır. bu funksiya digər funksiyaların nəticələrindən asılıdır. Nəzarət funksiya konkret sığorta münasibətləri dövründə bütün funksiyalarla nəticəsində meydana çıxan funksiya. Nəzarət funksiyasının sığorta fondları əsas vəsaitlə formalaşdırılması, istifadəsi məsələləri ilə əlaqəlidir. Sığorta nəzarəti qanunvericilik sənədlərinə uyğun olaraq maliyyə nəzarəti həyata keçirilməsinin əsas tərkibi hissəsi hesab edilir.

Sığortanın, sığorta fondu vəsaitləri ilə təmərküzləşməsi istiqamətində meyli olması sığorta işində sığortanın təşkilində mühüm prinsiplərdən hesab edilir. Bu prinsipin qeyri-dövlət sığorta təşkilatlarında məqsədyönlü istiqamətdə olması vacibdir. Qey etmək lazımdır ki, uzunmüddətli və itkisiz sığorta fəaliyyəti zamanı göstərilə bilinməsinə prinsipin ən əsas üstünlüyüdür.

Sığorta zərurəti yaranan zaman yenidən istehsal prosesinin əsas xüsusiyyət olan fəaliyyətin fasiləsizliyinin təmin edilməsi zəruriliyyəti ilə əlaqəlidir. Istehsal qanunauyğunluğuna əsasən təbiət və başqa proqnozlaşdırılması cətin zərərli hadisələrin təsirindən ilə əlaqəli olaraq pozulması ehtimalı hər müddət mövcuddur. Bu cəhət sığorta sisteminə olan istehsal proseslərinin vacib elementlərdən hesab edilir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta fəaliyyəti sahəsində bir sahibkarlıq obyektini kimi gəlirlərin hesabına xərclərin ödənilməsi, eyni zamanda müəyyən mənfəətin yaradılmasını nəzərdə tutur. Sığorta ictimai geniş təkrar istehsal sisteminin əsas elementlərdən biri olmaqla yanaşı həmdə cəmiyyətin yaşam qabiliyyətinin ən vacib elementlərdən hesab edilir. Bu baxımdan sığortanı ölkə iqtisadiyyatının inkişafının ən əsas kateqoriyalarından biri hesab etmək olar. Sığorta istehsal prosesində maddi itkilərin əvəzinin ödənilməsinə təşkil edən bir termindir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində sığorta xidməti geniş yayılmışdır. İnkişaf etmiş bəzi qərb ölkələrinin təcrübəsində gösderilir ki, iqtisadi və sosial həyatın təsərrüfat subyektlərinin istənilən addımında sığorta münasibətləri müşayiət olunur. Dünyə standartlarına və beynəlxalq

müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan sığorta işinin inkişafına sığortaçıların hüquq və mənafeələrinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və sığorta daha da inkişaf etdirilməyə başladı. Bu ölkələrin isdər fiziki isdərsədə hüquqi şəxsləri öz əmlaklarını həddə sağlamlıqlarında bir sözlə sahib olduqları nə varsa hamısını bütün risklərdən qorumaq üçün sığorta etdirillər.

1.2 Sığorta məhvumu, onun forma və növləri

Sığorta ictimai-iqtisadi həyatın çox tərəflərini əhatə etməklə yanaşı əhalinin sosial müdafiəsinə təminatların verilməsi nəticəsində baş verən təbii fəlakət, bədbəxt hadisələr, qəzalar nəticəsində vətəndaşların həyat sağlamlıqlarına, fiziki və hüquqi şəxslərin əmlaklarına, habelə ətraf mühitə dəymis zərərlərin ödənilməsinin təmin edilməsi istiqamətində konkret hər hansı bir sahədə çalışan işçinin fərdi qəza üzrə, yaxud konkret hansısa bir sahənin əmlakı sığortaya cəlb edilə bilər və sahibkarlıq riskinin zəmanətçisi hesab edilir. Sığorta nəinki sığorta hadisələri baş verən zamanı büdcəyə dəyən zərərlərin ödənilməsindən azad edilir, hətta uzunmüddətli investisiyaların mənbəyinə çevrilə bilər.

Sığorta xidmətləri icbari və könüllü olur. Cəmiyyət dövlət öz simasında icbari sığortanı müəyyən edir. İcbari sığortada maddi zərərin ödənilməsi pul yardımının gösdərilməsi həm zərərçəkən şəxsin həm də ictimai maraqlara toxunan zaman sığortaşının müvafiq maraq dairəsində təsdiq edilmiş sığorta məbləğinin icbari ödənilməsi təşkil edir. Bir sözlə sığortanın bu növü sığorta müdafiəsinin ən əsas prioritetlərindən biri hesab edilir. Könüllü sığorta isə sığortaşının isdəyindən asılı olaraq hər hansı mülkiyyəti və ya tibbi sağlamlığı sığorta etdirilir. Bu isə sığortacı və sığorta şirkəti ilə bağlanmış müqavilədən asılıdır. Həmin müqavilədən asılı olaraq sığorta şirkəti ilə sığortaçı arasında müqavilə bağlanılır hər hansı bir müddət ərzində.

İcbari və könüllü sığortanın cəm şəkildə uzlaşması sığortanın universal şəkildə sistemini formalaşdırmaya imkan yaradır. İcbari sığorta aşağıdakıları prinsiplərə əsasən fərqləndirilir. İcbari sığorta qanun vasitəsilə müəyyən olunur və qanun bunları əhatə edir

1. İcbari sığortadan keçəsi obyektlər
2. Məsuliyyət sığortasının miqyası
3. Sığorta təminatının səviyyəsi və nərməsi
4. Tarif stavkalarının müəyyən olunması qatdasi
5. Sığorta tədiyyələrinin mutəmmadi olaraq ödənilməsi

Müasir dövrdə hökm suran bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta bazarının və onun xarakteristikalarının tətbiq edilməsini müəyyən maraq gösdərilmişdir. Sığorta bazarı təkliflərin formalaşdığı və təkliflərin təlabata yarandığını ifadə edən alqı satqı obyektidir. İndiki müasir dövrumuzdə bazar iqtisadi şəraitində iqtisadi munasibətlərin inkişafı sığorta bazarında inkişafına təkan verir. Fikrimcə sığorta bazarının inkişafı sığorta təkliflərinin formalaşdığı bu təkliflərə təlabatın yarandığını ifadə edən alqı satqı obyektidir. Sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi alqı satqı obyektinin inkişafı əsasən baş verən təsadufi nəticələr əsasında yaranmışdır. Burada baş vermiş hadisə nəticəsində zərər cəkənə dəyən zərərin geriye pul munasibətləri formasında qaytarılmasıdır ki buda öz növbəsində həmin mulkin sığortalanması deməkdir. Sığorta bazarının ən əsas şərtlərinən olan ictimai tələbatın yeni sığortacələrin çox olmasıdır. Bu öz növbəsində inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatı şəraitində huquqi və fiziki şəxslərin öz mulkiyyətlərini sığorta etirmələridir. İcbari sığortada maddi zərərin ödənilməsi pul yardımının gösdərilməsi həm zərercəkən şəxsin həm də ictimai maraqlara toxunan zaman sığortaşının müvafiq maraq dairəsində təsdiq edilmiş sığorta məbləğinin icbari ödənilməsi təşkil edir. Başqa sözlə desək, sığortanın icbari növü sığorta müdafiəsinin prioritet obyektlərinə daha çox şamil edilir. Buna görə də sosial sığorta, tikililərin, vətəndaşlarda kənd təsərrüfatı heyvanlarının, hərbi xidmətçilərin, səmnişinlərin sığortası və sığortanın digər növləri əsasən icbari xarakter daşıyır.

İcbari və könüllü sığortanın ictimai istehsalın sığorta müdafiəsinin əsas həcmi təmin edən sığorta növlərinin bir sistemini formalaşdırmağa əsas yaradır

İcbari sığortanın prinsipləri aşağıdakı formalarda fərqləndirilir;

1. İcbari sığorta qəbul edilmiş qanunvericilik vasitəsilə müəyyən edilir.

Bu qanunvericiliyə əsasən sığortaçı tərəf müvafiq mülkiyyətlərin sığorta etdirməyə, sığorta etdirən şəxslər isə razılaşdırılmış sığorta tədiyyələrini ödəməyə borcludur. Qanunda aşağıdakılar əhatə edilir;

- icbari sığorta etdiriləcək obyektlərin siyahısı;
- məsuliyyət sığortası həcmi;
- sığorta təminatının səviyyəsi və ya norması;
- tarif stavkalarının təyin edilmə qaydaları və yaxud tarif stavkalarında yerlərdə differensasiya etdirmə hüququ verməklə onların orta ölçülərini;
- sığorta tədiyyələrinin vaxtı-vaxtında olaraq ödənilməsi;

Qanuna əsasən icbari sığortanın həyata keçirilməsi zamanı dövlətin sığorta orqanlarının əhatə dairəsinə verir.

2. Qanunda göstərilən mülkiyyətlərin icbari sığorta ilə tam əhatə olunmasıdır. Bunun görə sığorta orqanları hər il dövlət ərazisində sığorta olunmuş obyektlərin qeydiyyatı, sığorta tədiyyələrinin hesablanması müəyyən edilmiş vaxd ərzində ödənilməsini təmin edirlər.

3. Qanunda göstərilən mülkiyyətlərə icbari sığortanın dərhal daxil olunması. Sığorta etdirən şəxs sığorta şirkətinə təsərrüfat sahələri üzrə sığorta obyektlərinin meydana gəlməsi haqqında məlumat verməməlidir.

4. İcbari sığorta etdirilən zaman sığorta tədiyyələrinin ödənilməsindən asılı olmur. Sığortaçı sığorta haqqını ödəmədiyi zaman bu məbləğ qanuna uyğun olaraq məhkəmə yolu vasitəsilə həmin şəxsdən alınır.

6. İcbari sığorta etdirən zaman sığorta üzrə sığorta təminatının normallaşdırılması. Sığorta ödənişlərinin ödəmə qaydaları və sığorta qiymətinin sadələşdirilməsi məqsədilə sığorta obyektin dəyərindən artıq məbləğlə, sığorta məbləginə uğun olaraq faizlə müəyyən edilir.

Sığortanın könüllü növü isə aşağıdakı prinsipləri əhatə edir;

1. Könüllü sığorta qəbul edilmiş qanuna əsasən könüllü şəkildə tətbiq edilən sığorta növüdür. Qanun əsasən könüllü sığortadan keçməli olan mülkiyyətlərin və

sığorta şirkətlərinin şərtləri müəyyən edilir. Konkret şərtlərə əsasən sığortaçı tərəfindən müəyyən edilən sığorta qaydalarına əsasən formada tənzimlənir.

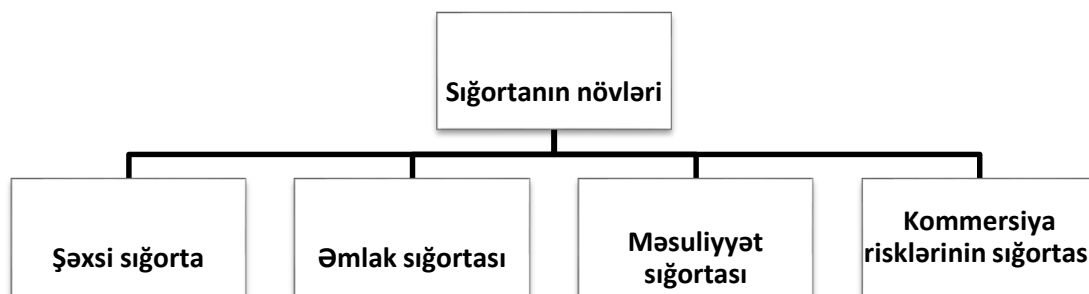
2. Sığortada könüllü şəkildə iştirak etmək üçün sığorta etdirən şəxslər xarakterik bir cəhətdir.

4. Könüllü sığorta hər bir vaxt sığorta müddətləri ilə məhdudlaşdırıla bilər. Bu baş verən zaman müddətin başlangıcı və sonu müqavilə hazırlanarkən razılaşdırılır. Buna görə, sığorta ödənişləri, məbləğləri, sığorta müddəti qüvvədə olan dövr ərzində sığorta hadisəsi baş verdiyi vaxd ödənilməlidir.

5. Könüllü sığorta birdəfəlik və dövrü sığorta haqqlarının ödənilməsi zaman yerin yetirilir. Bu sığorta müqaviləsinin qüvvədə olan zaman mərhələsi birdəfəlik və ilk sığorta haqqının ödənməsi zaman şərtləndirilmişdir.

6. Könüllü sığorta, sığorta təminatı sığortaçının arzu və istəyindən asılıdır. Əmlak sığortası isə sığorta etdirən şəxs əmlakın sığorta stavkasının qiymətinin həddi çərçivəsində sığorta məbləği həcmi təyin edir.

Sxem.2

Şəxsi sığorta sığorta sahəsində ən mühüm fəaliyyət sahələrindən hesab edilir. Şəxsi sığorta könüllülük prinsipi uyğun olaraq həyata keçirilən fəaliyyət sahələrindəndir. Bu sığorta növü sığortaçının həyatı sığorta şirkətləri tərəfindən sığorta edilməsidir. Şəxsi sığorta zamanı müqavilə əsasən sığortaşılarda razılaşdırılır və imzalanır.

Məsuliyyət sığortasının inkişaf etmiş müxtəlif növləri var. Bu növlərə misal olaraq sahibkarların işçiləri qarşısında məsuliyyətinin sığortası, daşınmaz əmlakla görə məsuliyyət sığortası, peşə məsuliyyəti sığortası aid edilir.

Məsuliyyət sığortası içərisində ən əsas yerlərdən birini nəqliyyat vasitələri sığortası təşkil edir. Bu sığorta növü özündə sığorta etdirilən sığorta hadisəsi nəticəsində üçüncü şəxsərə dəyən zərərin ödənilməsi məsələsini özündə cəmləşdirir.

Inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatı dövrlərdə nəqliyyat vasitələrinin sayının artması nəticəsində qəza hallarının sayında da artımı olmuşdur. Aparılan araşdırma əsasən bunu deməyə əsas olar ki, hadisələr zamanı zədələnmə və dəymiş zərərin həcmnin səviyyəsinə uyğun avtomobil nəqliyyatı hava nəqliyyatından iki-üç dəfə daha çox böyük təhlükəli hesab olunur. Bu sığorta növünün təsnifat bu xüsusiyyətləri var:

1. nəqliyyat sahibinin nəqliyyatın istifadəsi zamanı baş vermiş dəyən zərərin ödənilməsi;

2. sığortaçıların iqtisadi maraqlarının təmin edilməsi.

Mövcud sığorta növündə tarif stavkaları hesablanan zaman baş vermiş yol hadisələrinin sayı, baş vermiş zərərlərin məbləğin göstəricilərinin orta hesabı qiyməti əsas hesab edilir.

Sığorta tədiyyələrinin əsas hissəsinin iki faktor təyin edir:

- 1) peşə və kommersiya fəaliyyətləri məşğul olan işçilərin sayı;
- 2) məsuliyyət limitinin həddi.

Təyin edilmiş stavkaya müəyyən əlavələr edilə bilər.

Əmlak sığortası sığorta hadisələrindən asılı olaraq, sığorta etdirənlərlə sığorta şirkətləri arasında bağlanmış müqaviləyə razılaşıdırılmış sığorta hadisələrindən sığorta etdirilərək həyata keçirilir. Əsasən iqtisadi inkişaf dövründə, vətəndaşlar öz gəlirləri uyğun olaraq əmlak və sərvətlərini artırmağa həvəs göstərirlər. Bu sərvətin, əmlakın istifadəsi üçün vətəndaşlar bu münasibətlərinin genişləndirilməsinə istiqamətlənirlər.

Əmlak sığortası dedikdə sığortaşının əmlakına dəyən zərərin geriye ödənilməsi kimi başa düşülür. Əmlak sığortasının əsas prinsipləri aşağıdakıları misal göstərmək olar.

1. Sığorta marağının prinsipi - burada sığorta edilmiş əmlakın sığortaçı hüquqi cəhətdən əsaslandırılmış maddi marağı olmalıdır

2. Yüksək vicdanlıq prinsipi – həm sığorta şirkəti həm də sığortaçı bağlanmış müqaviləyə əsasən bütün əsas şərtlərə aid informasiyyaların şəffaflığını qoruyandır.
3. Ödəniş prinsipi – sığortalıya dəymiş zərər ancaq kompensasiya şəklində ödənilir.
4. Kontribusiya prinsipi – hər hansı bir əmlak sığortası zamanı ikiqat sığorta edilmiş əmlaka görə dəymiş zərər sığorta şirkətləri tərəfindən hesablaşma metodu vasitəsilə sığortaçıya geri ödənilir.

Dünya praktikasında çoxqat sığortalanma hallarına bəzən rast gəlinir. Ancaq bəzi ölkələrdə çoxqat sığortalanma növü olan ikiqat sığortalanma sığorta haqqında qanuna görə qadağan edilib. Bunun əsas səbəb kimi ikiqat sığortalanma zamanı sığortalının hər hansı əmlakına dəyən zərərdən sığortalı hansısa məqsəd güdür və bundan gəlir əldə edir. Sığorta haqqında qanuna görə də bu ikiqat sığortalanma növü qadağan edilib.

İstehsal zamanı mülkiyyət və məhsullar sığortalanarkən sığorta ödənişlərinin məbləği buraxılan ümumi məhsulun dəyərində uyğun dərəcədə faizlə müəyyən edilir. Bu vaxt sığorta olunanın istehsal şərtlərinin vəziyyətindən asılı olaraq sığorta stavka tarifinin fərqləndirilməsinə əsas verilir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortalanması zamanı iqtisadiyyatın başqa sahələrinə nisbətən kənd təsərrüfatında, ən əsas da bitkiçilikdə bitki daha realdır. Bu, istehsal prosesində əsas şərtlənir və əsasən təbii iqlim şəraitində ilə əlaqədardır. Əlverişsiz şərait zamanı bilindiyi kimi kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalında çox böyük neqativ təsir göstərir.

Kommersiya risklərinin sığortası zamanı sığorta hesabına sahibkar öz istehsalatının riskinin azaldılmasından ibarətdir. Bu sığorta növünün ən geniş yayılmış forması bank krediti riskidir. Kredit riskinin obyektə bank, ödənişləri, ssudası, öhdəlik, investisiya kreditidir.

Sığorta obyektinin tərəflərinin müqavilədə göndərilən öhdəliyini pozması nəticəsində mümkün əsasən zərər hallarında kommersiya əməliyyatları kimi çıxış edə

bilər. Bu zaman zərərə gözlənilən gəlirlərin əldə edilməməsi uyğun olaraq kommersiya əməliyyatlarının bir sahəsi olmaqla yanaşı əmlakın zədələnməsi aiddir.

**Sığorta haqları (min manat) Son 5 il ərzində Yanvar-Dekabr ayları üzrə
hesablanan sığorta haqları**

cədvəl 1

	2011	2012	2013	2014	2015
Könüllü sığorta növləri	161 000 894	215 003 419	270 965 799	284 669 866	280 970 249
Şəxsi sığorta	36 702 639	70 209 967	76 323 374	84 616 128	83 059 360
Əmlak sığortası	120 645 511	129 708 300	150 751 819	123 398 892	112 078 466
Mülki məsuliyyət sığortası	14 030 261	10 946 561	15 243 486	16 320 284	2 007 287
İcbari sığorta növləri	51 981 088	127 515 927	134 706 714	144 511 331	161 935 181
Cəmi	384,360,395	553,384,175	647,991,193	653,516,502	640,050,544

Cədvəl göstəricilərinə əsasən demək olar ki, sığorta haqlarının icbari sığorta növü ilə müqayisədə könüllü sığorta növləri daha çox üstünlük təşkil edir. 2011-ci il ilə nəzərə 2012-ci ildə sığorta haqları 43% həcmində, 2012-ci il ilə nisbətən 2013-cü ildə sığorta haqları 17% həcmində, 2013-cü illə nisbətən 2014-cü ildə 1.008 % həcmində artmışdır. Son baxdıqda isə, yəni 2015-ci ildə sığorta haqları 2014-cü illə müqayisə etdikdə 0.97 dəfə azalmışdır.

[1] N.N.Xudiyev sığortanın müasir vəziyyəti

1.3 Azərbaycanca sığorta fəaliyyətinin təsnifatı

Sığorta xidməti ixtisaslaşan dövlət və özəl sığorta şirkətlərinin tabeciliyində aparıla bilər. Sığorta şirkətlərinin fəaliyyətini əhatə genişliyinin əsaslandırılmasında daxili, xarici və qarışıq sığorta bazarı formalarının əlaqələndirilməsi vacib əlamətlərdəndir. İnkişaf mərhələsini keçmiş sığorta şirkətləri bazarlarına diqqət yetirsək görünür ki, sığorta fəaliyyətlərinin ölkə daxilində deyil, hətta da ölkə hüdudları kənarında həyata keçirilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu sığortanın şirkətləri əhatəsi mövqeyilə təsnifatı göstərilməsidir. Lakin başqa bir mövqeydən baxsaq görərik ki, sığorta münasibətləri həyata keçirilməsinin əsas mümkünlüyü sığorta obyektləri və təhlükəlilik sığorta növlərinə uyğun olaraq təsnifatlar köməkliyini ifadə edilir.

Sığorta - sığorta etdirən hüquqi və fiziki şəxslərin müxtəlif kateqoriya formalarını əhatə dairəsinə daxildir. Burada əsas şərtlər sığorta məsuliyyəti həcmilə qəsdərlməlidir. Sığorta qanun vasitəsilə bu könüllü formada həyata keçirilir. Sığorta münasibətlərində qeyd edilən bu müxtəlif xüsusiyyətləri bir qaydaya salına bilinməsi əlaqəli formada əsaslandırılmalı bilinməsi vahid bir sığorta sisteminin yaradılması üçün sığortanın şirkətlərinin təsnifatının əhəmiyyətini göstərir.

Respublikamızda bazar iqtisadiyyatı dövründə iqtisadi inkişafı ilə bağlı vətəndaşların istehsalçıların maddi maraqlarının qorunmasında sığortanın rolu dahada sürətlə artırdı. Bu işə sığortaya tələbatın coxalması və sığorta şirkətlərinin yaranmasına gətirib çıxarırdı. İqtisadiyyat inkişaf etdikcə sığorta xidmətlərinin genişliyi yeni sığorta məhsullarının yaranması sığortanın sürətlə inkişafına təkan verirdi. İqtisadi ədəbiyyatlarda sığorta bazarı anlayışını iki mövqeydə izzah etmək olar. Birincisi sığorta bazarı alqı satqı obyektidir və defisit əmtə sığorta münasibətlərinin spəfik bir növüdür. Sığorta bir iqtisadi anlayış kimi aşağıdakı prinsipləri var

1. sığortaçıların mulkiyyətlərinə dəyən zərərə görə rəsklərin yenidən bolgu prinsipi. Bu prinsip əsasən sığortaşıya dəyən zərəri vaxdı vaxdında geriye odəməyinə təşkil olunan bir aktuallıqdır. Bu olmadan yenidən bolgunu təşkil etmək qeyri mümkündür.

2. Sığortacının zərərini sığorta şirkətləri cərcivəsində qapalı bolgusu prinsipidir. Bu bolgudə sığortafoduna yığılmış məbləg zərərcəkən sığortacılar arasında boluşdurulur. Zərərin qapalı şəkildə boluşdurulməsi zərəkəçmiş sığortacıların sayının az olmasından ibarətdir.

Sığorta tarifi il ərzində sığorta məbləğinin hər hansı vahidinə düşən muəyyən bir məbləg hesab edilir. Bu tarif vastəsilə sigortacıların mulkiyətlərinə dəyən zərər hesablanır. Sığorta şirkətlərində sığorta haqqı isəsığorta fondu tərəfindən formalaşır. Sığorta fondu əsasən yaranma məqsədi təbbi fəlakətlərin təsadufi baş verən hadisələrin nəticəsində yara biləcək zərərin odənilməsi ucun yaradılıb. sığorta tariflərinin duzgun yaradılması nəticəsində sığortacının maliyyə ehtiyatlarının yaradılması əməliyyatların duzgun aparılması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Digər halda tarifi aşagı dərəcə ilə olduqda sığorta şirkətlərində defisit yaranir. Bunun səbəb isı sığorta tarifi aşagı muəyyən edilməsidir. Buna gorədə sigorta tarifi elə muəəyyən edilməlidir ki sigorta şirkətlərində hec bir halda defisit yaranmasın. Aktual tarif hesablamaları sigorta tarifi sığorta şirkətlərinin ehtiyatlarının hesablanması ucun isdifadə edilən bir termindir. 2014-cu ildə qəbul edilmiş sigorta haqqında qanuna əsasən hər bir sigorta şirkəti sığorta failiyyəti ilə məşgul olmaq ucun minimum nizamnamə kapitalı yaradılmışdır ki buda 10 mln manat təşkil edirş yəni sigorta failiyyəti ilə məşgul olan hüquqi səxs nizamnamə kapitalın təqdim edən zaman onun hesabatında ən azı 10 mln matat təşkil etməlidir.

Sığorta şirkətinin lisenziya alması ucun sənəd dovlət maliyyə nazirliyinə təqdim edilir burada hər hansı catısmamazlıqlar olduqda aradan qaldırılır və lisenziya təqdim olunur. Lisenziya ən gecı sığorta şirkətinin fəaliyyətinə baslaması ucun ən gecı 15 günə təqdim edilir. Sığorta şirkətinə təqdim edilən lisenziya həmin sığorta şirkətinə 5 il fəaliyyət gosdərilməsi ucun təqdim edilir. Maliyyə nazirliyi sigorta şirkətlərinə təqdim etdiyi lisenziyay xitamda verə bilir. Və sığorta şirkətinin fəaliyyətin dayandırır. Bu əsasən asagıdakı hallarda baş verir.

- Sığorta şirkəti (lisenziya sahibi) tərəfindən fəaliyyətin dayandırılmasına aid ərizə

- Sığortacı Azərbaycan Respublikasının müvafiq normativ aktlara əməl etmədikdə
- Sığortacının müflisləşməsi halı baş verdikdə

Sığorta tarifləri iki stavkadan ibarətdir. Netto və brutto olmaqla iki stavkaya bölünür. Sığorta tariflərinin hesablanması zamanı ən mühim göstərici netto stavkanın hesablanmasıdır. Netto stavkanın hesablanması həyat və qeyri həyat sığortası sahəsinə əsasən aid edilir. Netto stavka sığorta tarifi üçün ən əsas hissəni təşkil edir. Netto stavka sığorta şirkətlərində müqavilənin əsasını (70-80) faizini təşkil edir. Brutto stavka isə (15-20) faizni təşkil edir. Qeyri həyat sığortasının tarif dərəcələri hesablanarkən ilk öncə netto dərəcə hesablanır. Netto dərəcənin əsas hissəni zərər göstəriciləri təşkil edir.

Hər bir təsnifata uyğun elə meyarlar qoyulmalıdır ki, bu bütün qarşılıqlı bölmələri əhatə dairəsinə daxil olsun. Buna görə də sığortada təsnifatın əsas hissəni bu meyarlara görə nəzərdən keçirmək olar. Sığorta obyektlərindəki olan müxtəlifliklər və sığorta məsuliyyəti həcmində olan müxtəlifliklər. Bu meyar göstəricilərinə uyğun olaraq sığorta təsnifatının 2 cür bölgüsü aparılır:

- a) sığorta obyektləri istiqamətində;
- b) təhlükəlilik növləri üzrə istiqamətində.

Sığort bazının inkişafını əsasını əhalinin gəlirlərində böyük əhəmiyyətə malikdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığortanın inkişafına əhalinin gəlirlilik səviyyəsində on planda olur. Bunun əsas səbəblərindən biri əhali gəlirləri yüksək olduqda hər bir vətəndaş öz mülkiyyətini sığorta etdirir. Bu da öz növbəsində sığorta bazarının yüksək inkişafını təmin edir. Buna görə əsasən əhalinin əldə etdiyi gəlirlərin yüksək olmasıdır ki əhali öz tələbatını tam ödədikdə digər sahələrdə hər hansı bir məbləği ayıra bilər.

Sığorta sahəsində əmlak sığortası böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta bazarının inkişafında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Sığortanın bu növü əhalinin fiziki və hüquqi şəxslərin öz mülkiyyətlərini sığorta etməsində böyük rol oynayır. Bu isə sığortanın sürətlə inkişafını təmin edir.

Sığortanın bu novu vətəndaşların mulkiyyətlərini onların əmlakını muəssisələrini istehsal vasdələrini və b.

Onlara aid olan əmlakların sığorta etdirilməsi deməkdir. Bunun qarşılığında sığorta edilmiş hər hansı bir əmlaka dəyən zərərə görə sığorta təşkilatları zərər cəkənə təyin edilmiş fazi məbləğində pul odənilir.

Respublikamız müsdəqillik əldə etdikdən sonra sığorta sahəsində boyuk işlər gorulmuş və inkişaf etdirilmişdir. Buna gorədə respublikamızda sığorta sahəsində bir necə sığorta haqqında qanunda qəbul edilmişdir. Respublikamızda dovlət mulkiyyətində idarə və muəssisələrin tərkibində olan əmlakların icbari sığortalanması haqqında qanunda qəbul edilmişdir. Bu sığortalanma 1992-ci ildən etibarən dovlət tərəfindən həmin muəssisələr sığorta etdirilməyə başlamışdır. 1999-cu ildən isə vətəndaşlara huquqi və fiziki şəxslərə məsub olan əmlakların icbari qaydad sığorta etdirilməsinə başlanmışdır. Respublikamızın qanununda dovlət sığorta orqanından əlavə özəl sığorta şirkətləridə yaradılmışdır. Vətəndaşlar sığorta şirkətləri secərkən ilk öncə həmin sığorta şirkətinin nizamnamə kapitalına baxılır. Və ona uyğun qiymətləndirilir. Bundan əlavə həmin sığorta təşkilatının bazarda hansı movqeydə olmasıda əhəmiyyət kəsb edəndir.

Özəl sığorta şirkətlərinin yaradılmasında ən başlıca amil sığorta şirkətləri arasında rəqabətin guclənməsinə səbəb olur. Bu isə sığorta bazarında yeni yeni məhsulların sığorta məhsullarının meydana gələsinə səbəb olur. Icbari sığorta şirkətləri tərəfinnən bəcburən edilən sığorta novudur. Icbari sığorta novvu sığorta olunanların zərərlərinin odənilməsinə təmin etmək məiqsədi ilə sığorta ehtiyatlarının yaradılmasının və sığorta şirkətləri tərəfinnən geriye zərər cəkənə odənilməsi deməkdir. Dünay standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan sığorta işinin inkişafına sığortaçıların hüquq və mənafelelərinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və sığorta dahada inkişaf etdirilməyə başladı. Sığorta şirkətləri mənfəət vergisinə odənişi zamanə vergitutma bazasında tərkibinə daxil olanalar bunlardır.

- Sigorta ödənişləri və ehtiyatlar təkrar sigorta zamanı yigimləri çıxıldıqdan sonra sigorta muqavilələri zamanı əldə edilən daxilolmalar və siğorta xidməti zamanı hesablanmış sigorta haqları
- Otın ilin hesablanmış sigorta ehtiyatlarının qaytarılması
- Siğortabrokerləri sigorta agentlərinin gösdərdiyi xidmət zamanı onlata təltif edilən sigorta mukafatları.

Onuda qeyd edək ki həmin dövrdə bir sıra iqtisadi və sosial cətinliklərə baxmayaraq siğorta sahəsində bir sıra tədbirlər gəuruldu və sigortanın inkisaf etdməsi ucun bir sıra dovlət yadımıda gösdərilirdi.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində infrasturukdurun yaradılması əmtə isdehsalçılarının müsdəqilliyi isdehsal münasibətlərinin inkışafı dövlətin iqtisadiyyatın inkışafına gösdərđiyi maraq siğortanın inkışaf etdirilməsi olkə ərazisində sahibkarlıqla məşğul olan siziki və hüquqi şəxslərin siğorta xidməti növlərini kəskin surətlə dəyişir və inkışaf etdirilirdi. Özəl siğorta sirkətlərinin yaradılmasında ən başlıca amil sigorta sirkətləri arasında rəqabətin guclənməsinə səbəb olur. Bu isə siğorta bazarında yeni yeni məhsulların siğorta məhsullarının meydana gələsinə səbəb olur. Maliyyə kredit sahəsinin ən əsas hissəsi olan sigorta bazarında istehsal prosesini zamanı siğorta mahiyyətini nəzərə alır və onun musdəqil fəaliyyət gösdərməsini təmin edir. Siğorta fəaliyyətinin başqa təsərrufat subyektlərindən fərqləndirən əsas amil koklu səkildə fərqləndirilir. Cunki bu fəaliyyət novu istehsal prosesində fasiləsizliyi muxtəlif təsadufi bas verən nəticələr əsasında dəyən zərəri odənilməsinə yonləndirilmiş fəaliyyət novudur. Forsmajor hallarda baş verən dagıdııcı quvvələr nəticəsində sigorta hadissəsi insanların istehsal məhdullarını və onların həyatlarını sigortalayır yəni zərəri qaşılıyır. Bu cur şəraitdə baş verən sigorta sirkətlərinin fəaliyyəti boyuk əhəmiyyətə malikdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə kredit sahəsinin əsas hissəsi siğorta bazarının təkrar istehsal prosesində siğortanın mahiyyətini əsas nəzərə alır. Bundan başqa siğorta işi təsərrufat qanunvericiliyində və inzibatı nəzarətin əsas sahəsinə bolunur. Bu oz novbəsində də həmin məhsulların riskidə arasdırlir. Risklər cox olduqda isə bəzən sigorta məhsulundan da isdehsalı dayandırılı bilir və ona

yonədilən xərclər başqa isdiqamətlərə yonəldilir. Sigorta marketinqi ilk dəfə qərbi avropa olkələrində 60-ci illərdə təqdim edilmişdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində infrasturukdurun yaradılması əmtə isdehsalçılarının müsdəqilliyi isdehsal münasibətlərinin inkişafı dövlətin iqtisadiyyatın inkişafına gösdərđiyi maraq siğortanın inkişaf etdirilməsi olkə ərazisində sahibkarlıqla məşğul olan siziki və hüquqi şəxslərin siğorta xidməti növlərini kəskin surətlə dəyişir və inkişaf etdirilirdi. 1994-cü ildən sigorta bazarında dahada canlanma oldu inkişaf səviyyəsi yüksəlirdi. Dövlət sigorta orqanları siğortanın tənzimləyici sahəsini siğorta sirkətləri ilə sigortacılar arasında mudafiəni 3 əsas funksiyasını yerinə yetirilməsini təmin edir. Siğorta muqaviləsinin bağlanması zamanı muqavilə ilə əqaədər olaraq tərəflər arasında razılığın olunması və qeydiyyatın aparılmasına birinci və ya əsas funksiya hesab edilir. Respublikamız musdəqillik əldə etdikdən sonra sigorta sahəsində boyuk işlər gorulmuş və inkişaf etdirilmişdir. Buna gorədə respublikamızda sigorta sahəsində bir necə siğorta haqqında qanunda qəbul edilmişdir. Respublikamızda dövlət mulkiyyətində idarə və müəsisələrin tərkibində olan əmlakların icbari sigortalanması haqqında qanunda qəbul edilmişdir. Siğortanın muxtəlif sahələrə bolunməsinin ən əsas hissəsi sigorta obyektlərində olan bəzi prinsipial fərqlərdir. Siğorta bazarı təkliflərin formalaşdıdığı və təkliflərin təlabata yarandığını ifadə edən alqı satqı obyektidir. Siğort bazırının inkişafını əsasını əhalinin gəlirləridə boyuk əhəmiyyətə malikdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sigortanın inkişafına əhalinin gəlirlilik səviyyəsidə on planda olur. Bunun əsas səbəblərindən biri əhali gəlirləri yüksək olduqda hər bir vətəndaş öz mulkiyyətini sigorta etdirir. Bu da öz novbəsində siğorta bazarının yüksək inkişafını təmin edir. Buna gorə əsasən əhalinin əldə etdiyi gəlirlərin yüksək olmasıdır ki əhali öz təlabatını tam odədikdə digər sahələrərd hər hansı bir məbləği ayıra bilir. Beynəlxalq sigorta maliyyəsinin hərərkət verici quvvəsinə özündə əks etdirən qloballaşma dövründə beynəlxalq sigorta bazarın əsas gosdərici kimi goturmək olar. Siğorta haqqında qanuna əsasən siğorta şirkətlərinə 3 əsas isdiqamətdə investisiya yatırmağa imkan yaradır. Bunlar sşığıdakılardı

1. Qiymətli kağızlar bazarı

2. Daşınmaz əmlak bazarı

3. Kredit və depozitlər

Bu qanuna əsasən ölkə ərazisində sığortaşirkətləri kaptallarında olan öz paylarının həmin bu bazarda investisiya yatıraraq əlavə gəlir sahəsi ilə məşğul olurlar.

Sahibkarlıq risklərində sığorta sahəsinə 2 yarım sahə aid edilir ki, bunlarda gəlirin birbaşa və ya dolayısı risklərinin sığortası. Birbaşa itkilərə bunlar aid edilir. Misal olaraq; avadanlıqların işləməməsi nəticəsində meydana gələn itkilər; vasitəsiz itkilər öz növbəsində isə ticarətdə hər hansı bir yaranan fasilələrin sığortası və itirilmiş mənfəətin sığorta etdirilməsi deməkdir. Sığorta şirkətlərinin sığorta etdirən şəxslər ilə hər hansı sığorta münasibətlərini yaratmaq üçün sığorta etdirmək tələbatında özünü əks etdirən əlamətlərdəndi. Buna görə, sığorta növü müəyyən edilmiş tarif stavkaları əsasən, müəyyən sığorta məsuliyyəti məbləğində eyni konkret hər hansı obyektlərin sığortası adlanır. Əmlak sığortasının belə konkret növlərinə tikililəri, şəxsi mulkiyyətləri, nəqliyyat vasitələrinin, kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortası aid edilir. Sosial sığortanın növlərinə yaş həddi, himayədarın itirilməsi görə pensiyaların sığortası kimi çıxış edir.

Sığorta təsnifatı dedikdə, sığortaya aid olan sahələrə, yarım sahələrin aparılma formalarına uyğun olaraq bölgüsünü nəzərdə tutan əsas bir element ierarxik sistem başa kimi düşülür. Sığorta şirkətlərinin ən böyük seqmenti sığorta xidməti hesab edilir. Sığorta şirkətləri əsasən əmlak maraqlarına diqqət edir. Belə maraqlar sisteminə bunları aid etmək olar:

- Sığortalının həyatı və sağlamlığı, əmək maraqlarına uyğunluğu və bağlılığı;
- Mülkiyyət sahib olmaq, ondan düzgün istifadə etmək və sərəncam verməklə əlaqəli bağlılıq;
- Üçüncü şəxslərin mənafeələrinə dəyən zərərin vurulmasına görə olan maraqlar sistemi daxildir.

II fəsil. Azərbaycanca sığortanın vəziyyəti və onun iqtisadiyyatdakı rolu.

2.1 Azərbaycan iqtisadiyyatında sığorta fəaliyyətinin təsnifatı.

Iqilab dövründən əvvəlki dövrdə respublikamızda sığorta sahəsində inkişaf bir qədər gec başlamışdır. Bunun səbəbi rus imperiyası tərkibində olması idi. Ancaq mustəqillik əldə etdikdən sonra respublikamızda bir sıra sığorta haqqında qanunlar qəbul edilməsi nəticəsində sığorta sahəsində inkişaf etməyə başladı. Bun əsas səbəblərindən biri respublikamıza bir sıra böyük şirkətlərin səlməyə yatırması ilə bağlıdır. Buna görə də 1992-ci ildən başlayaraq sığorta haqqında qanunlar qəbul edilməyə başladı və inkişaf etdirildi. Bunun əsas səbəbi respublikamızda neft sektorunun sürətlə inkişafı idi. Bu sahədə bir sıra tədbirlərin görülməsi digər böyük şirkətlərin bu ölkəyə cəlb etməyə başladı. Həmin dövrdən başlayaraq Azərbaycan respublikasında sığorta şirkətləri yaranmağa başladı. Sığorta isinə aid olan məsələləri sığorta şirkətləri tərəfindən həyata keçirilməyə başladı. Onuda qeyd etmək ki həmin dövrdə bir sıra iqtisadi və sosial cətinliklərə baxmayaraq sığorta sahəsində bir sıra tədbirlər görüldü və sığortanın inkişaf etməsi üçün bir sıra dövlət yardımı da göndərilirdi. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində infrastrukturun yaradılması əmtə isdehsalçılarının müsdəqilliyi isdehsal münasibətlərinin inkişafı dövlətin iqtisadiyyatın inkişafına göndərdiyi maraqlı sığortanın inkişaf etdirilməsi ölkə ərazisində sahibkarlıqla məşğul olan fiziki və hüquqi şəxslərin sığorta xidməti növlərini kəskin sürətlə dəyişir və inkişaf etdirilirdi. 1994-cü ildən sığorta bazarında dahada canlanma oldu inkişaf səviyyəsi yüksəlirdi. Buna görə də 1994-cü ildən başlayaraq bağlanan bəzi neft müqavilələrdən sonra bəzi böyük şirkətlər maliyyə inistutları A.R-na müxtəlif sahələrdə investisiya yatırımağa başladılar. Maliyyə risklərinin sığorta etdirilməsi dedikdə misal olaraq məsələn hər hansı bir işçinin işdən çıxarılması mənfəətin əldə edilməməsi hüquqi şəxs olduqda işçilərin səhvi və b. misal göndərmək olar. Dövlət vergiləri ödəyən zaman buna əlavə dəyər vergisi müxtəlif əmtələrə görə aksiz vergiləri qiymətli kağızlara görə vergilər gəlirdən əldə edilən mənfəət vergiləri və dövlət rüsumları daxildir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində sığorta xidməti geniş yayılmışdır. Sığorta tarifləri iki stavkadan ibarətdir. Netto və

brutto olmaqla iki stavkaya bolunur. Siğorta tariflərinin hesablanması zamanı ən mühim gəsdərici netto stavkanın hesablanmasıdır. Netto stavkanın hesablanması həyat və qeyri həyat sigortası sahəsinə əsasən aid edilir. Netto stavka sigorta tarifinin ən əsas hissəsini təşkil edir. Netto stavka siğorta şirkətlərində müqavilənin əsasını (70-80) faizini təşkil edir. Brutto stavka isə (15-20) faizni təşkil edir.

Həmin dövrlərdə dövlət sigortası güclü inkişaf etmişdir. Bunun ən əsas səbəblərindən biri əmlak və şəxsi sigortanın sürətlə inkişafıdır ki burada əhalini mulkiyyətləri hə həyatı sigortalanırdı. Buda sigortanın inkişafının yüksək təməli hesab edilirdi. 1985-ci il dövlət sigortasında ən yüksək səviyyədə inkişaf etmişdir. 1985-ci ildə Azərbaycan Dövlətinin Dövlət sigortasının inkişafının əsas gəsdəriciləri

cədvəl 2

Siğorta orqanlarının sayı	76
Siğorta tədiyyələri üzrə daxilolmalar	
Cəm mln rubl	178
O cümlədən	
-xalq təsərrufatı üzrə	61.2
-əhali üzrə	116.8
Siğorta məbləği və ödənişləri	
Cəm mln rubl	125.6
O cümlədən	
-xalq təsərrufatı üzrə	60.7
-əhali üzrə	64.9
əhali arasında konullu sigorta müqavilələrin sayı mln	3.2
Bir ailəyə düşən konullu müqavilələrin sayı	2.5
Orta hesabla bir ailəyə düşən konullu sigorta üzrə olan ödənişlərin məbləği rubl	105.1
Milli gəlir mln rubl	11437
əhalinin sayı mln nəfər	6.8

[2] N.N.Xudiyev Siğorta işinin müasir vəziyyəti

Bazar iqtisadiyyatına kecid dövrü olduqda isə dövlət sigortası nisbətən iqtisadi cəhətdən zəiflədi və infilyasiya dövrünü yaşamaya başladı. Dövlət sigortasına aid olan qanun 1988-ci ildə lkooperasiyya haqqında qanuna əsasən ləğv edildi. Bu qanuna əsasən özəl sigorta təşkilatları yaranmaya başladı. Bazar iqtisadiyyatı dövründə şəxsi siğorta şirkətləri suarətlə inkiçaf etməyə başladı. Buna səbəb sigorta təşkilatlarının siğorta bazarında rəqabəti guclənirdi və hər bir siorta şirkəti yeni yeni məhsullar təqdim edirdilər. Onuda bildirmək vacibdir ki muasir sigorta bazarında ən əsas gosdəriscisi muəyyən edici xususiyəti bu sahədə ən əsas maliyyə ehtiyatları on planda olur. Bu resuslar sigorta muqavilləsi quvvədə olan zaman sigorta şirkətinin kompensasiyası tabeliyində olur . onuda bildirmək lazımdır ki sigorta təşkilatı tərəfindən cəlb edilmiş kapitalın əsas hissəsini borlardan yigilan kapital təşkil edir. Buna misal olaraq sigortacının əmək haqqının odənilməsi zamanı isdifadə edilən məbləglər təşkil edir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində ölkəmizdə siğorta bazarının hazırki vəziyyətində siğorta sahəsinin inkişafı ilk öncə sigğorta təşkilatlarının maliyyə ehtiyatları siğorta bazarında maliyyə ehtiyatlarının dövriyyəsi siğorta sahəsində rsusların səmərəli istifadə edilməsindən asılıdır. Siğorta resusları iki isdiqamətdə geniş və dar mənaları ifadə edən bir termindir. Dar mənada siğorta resusları sigortacının mulkiyyətini və onun aktiv əməliyyatlarını həyata kecirilməsi zamanı onun sərənvamında olan əsas pul resusları nəzərdə tutulur.

Bundan əlavə olara butun siğorta şirkətlərində pul ehtiyatlarının cəlb edilməsi munasibətlərinə aydinliq gətirmiş olur. Bu isə oz novbəsində siğorta resuslarını geniş mənada ifadə edir. Maliyyə ehtiyatlarının təşkilatı maliyyə fəaliyyətinin həyata kecməsi pul vəsaitlərinin hərəkətində ozunu dahada qarabarmış formada gosdərir. Buna gorədə siğorta şirkətləri ilə sigortacılar arasında pul munasibətlərinə gore asagidaki hallar baş vermiş olur.

- Budcəyə odənilən məbləğ və budcə kəsrinin forması
- Sigorta haqlarının odənilməsi ucun budcədədn kənar inkisaf fondunun yaradılması və maliyələsdirilməsi

- Sığorta şirkətləri əldə edilmiş mənfəətin bəzədürülməsi zamanı
- Maliyyə ehtiyatlarının və əldə edilmiş vəsaitlərin başqa sahələrə yönləndirilməsi

Respublikamız musdəqillik əldə etdikdən sonra sığorta sahəsində böyük işlər görülmüş və inkişaf etdirilmişdir. Buna görə də respublikamızda sığorta sahəsində bir necə sığorta haqqında qanunda qəbul edilmişdir. Sahibkarlıq risklərinin azaldılması sığortası isə istehsal zamanı hər hansı məhsula dəyən zərərə görə sığorta şirkətləri məsuliyyət dəsiyillər. Məsuliyyət sığortası isə isdehsal zamanı hər hansı məhsula görə sığortalanır və təbii fəlakətlər nəticəsində bas verən hadissəyə görə sığorta şirkətləri sahibkara dəyən zərər qarşılıyillər.

Sığorta şirkətlrinə sığorta fəaliyyəti ucun lisenziyanın verilməsi azərbaycan respublikasında maliyyə nazirliyi təçəbbusu ilə verilir. Sığorta şirkətləri həmin lisenziyanı almaq ucun maliyyə nazirliyinə asagıdakı sənədləri verir.

1. Lisenziya almaga görə ərizə
ərizədə bu gisdəricilər yazılır və təqdim edilir.
 - Sığorta şirkəti kimi fəaliyyət gəsdərən hüquqi şəxsin adı. Şirkətin fəaliyyət gəsdərdiyi unvan. Bank və hesablaşma nomrəsi. Hansı sığorta növü üzrə fəaliyyət gəsdərdiyini bildirməlidir
2. Muəssisənin nizamnamə kapitalı və təsisçilərin sənədlərinin surəti
3. Sığorta şirkətinin dövlət qeydiyyatına alınması üzrə səhadətnamənin surəti
4. Muəssisənin azərbaycan respublikasının dövlət vergi orqanından tərəfindən ucota alınması haqqında sənət
5. Lisenziyanı almaq ucun dövət rusumunun alınması haqqında sənəd

Sığorta şirkətinin lisenziya alması ucun sənəd dövlət maliyyə nazirliyinə təqdim edilir burada hər hansı çatışmamazlıqlar olduqda aradan qaldırılır və lisenziya təqdim olunur. Lisenziya ən gec sığorta şirkətinin fəaliyyətinə başlaması ucun ən gec 15 günə təqdim edilir. Sığorta şirkətinə təqdim edilən lisenziya həmin sığorta şirkətinə 5 il fəaliyyət gəsdərməsi ucun təqdim edilir. Maliyyə nazirliyi sığorta şirkətlrinə

təqdim etdiyi lisenziyay xitamda verə bilər. Və siğorta şirkətinin fəaliyyətin dayandırır. Bu əsasən aşağıdakı hallarda baş verir.

- Siğorta şirkəti (lisenziya sahibi) tərəfindən fəaliyyətin dayandırılmasına aid ərizə
- Siğortacı Azərbaycan Respublikasının müvafiq normativ aktlara əməl etmədikdə
- Siğortacının müflisləşməsi halı baş verdikdə

Ancaq maliyyə nazirliyi öz təşəbbusu ilə siğorta şirkətlərinin fəaliyyətin dayandıra bilər bu hallar isə aşağıdakılardır.

- Siğorta şirkəti (lisenziya sahibi) tərəfindən fəaliyyətin dayandırılmasına aid ərizə
- Lisenziyanın alınması üçün ərizədə siğorta şirkəti tərəfindən bəzi məlumatlar düzgün olmadıqda
- Xitam zamanı məhkəmənin müvafiq qərarı olduqda
- Siğorta şirkəti hüquqi şəxs kimi fəaliyyətin dayandırdıqda
- Və Respublikamızın digər normativ hüquq aktları qaydalarına uyğun olaraq digər başqa hallarda

Həmin verilmiş lisenziya maliyyə nazirliyi tərəfindən 10 gün müddətinə dayandırır və ya xitam verir ləğv eliyir. Siğorta şirkətlərinin fəaliyyəti hər bir hüquqi şəxs kimi nizamnamə kapitalı əsasında aparılır. Səbəb isə siğortacılar öncə siğorta şirkəti seçərkən seçdiyi siğorta şirkətinin nizamnamə kapitalına baxırlar və onun bazarda hansı mövqedə olduğunu araşdırırlar. Siğorta şirkətlərinin təsisçiləri tərəfindən təsdiq edilmiş nizamnamə kapitalı onların təsis sənədi hesab edilir. Bir təsisçi tərəfindən yaradılmış siğorta şirkəti onun təsisçisi tərəfindən təsdiq etdiyi nizamnamə kapitalı əsasında fəaliyyətin davam etdirir. Siğorta şirkətinin nizamnaməsində siğorta təşkilatının ünvanı adı fəaliyyət sahəsi və başqa aspektlər olur. Nizamnamədə dəyişiklik etmək istədikdə isə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq maliyyə nazirliyinə məlumat verilir ki 15 gün müddətinə dəyişikliyin olması barədə. Siğorta şirkətləri ilə siğortacılar arasında müqavilə bağlanarkən siğortacı siğorta şirkətinə yazılı məlumat verir və razılıq

muqavil əsasında muqavil imzalanır bunun muqabilində sığortacı sigorta şirkətində muqaviləyə uyğun olaraq müəyyən təyin edilmiş məbləgdə pul vəsaiti odəyir.

Mulki məcəllənin müəyyən müvafiq maddələrinə uyğun olaraq tərəflər razılaşması ilə başqa şərtlərdə muqaviləyə əlavə edilə bilər. Sığorta muqaviləsi bağlandıqdan sonra tərəflər arasında imzalanmış muqavilə sigorta səhadətnaməsi adlanır.

Hüquqi şəxslər tərəfindən sigorta muqaviləsi bağlandıqda isə sığortacı ilə sığorta şirkətinin adı muqavilədə öz əksini tapır.

Ozəl sığorta şirkətlərinin yaradılmasında ən başlıca amil sigorta şirkətləri arasında rəqabətin güclənməsinə səbəb olur. Bu isə sığorta bazarında yeni yeni məhsulların sığorta məhsullarının meydana gələsinə səbəb olur. İcbari siorta şirkətləri tərəfinən bəcburən edilən sigorta novudur.

Müasir dövüdə də ölkəmizdə sığota inkişafı durmadan artır. Sigorta şirkətlərində marketing dedikdə sığortacının kommersion fəaliyyətini həyata keçirmək üçün düzgün bazar tılıli və xidmətlərin bazarda mövqeyini və riskini azaldır. Sığorta marketingi əsasən yeni yeni məhsulları araşdırır və bazarda necə qarşılanacağı öyrənilir. Bu öz novbəsində də həmin məhsulların riskidə arasdırılır. Risklər çox olduqda isə bəzən sigorta məhsulundan da isdehsalı dayandırılı bilir və ona yönədilən xərclər başqa isdiqamətlərə yönəldilir.

2004-cü ildə Azərbaycanın Respublikasının sığorta bazarında inkişafı səviyyəsi 0,7 faiz idisə, 2011-ci ildə olan göstərici 6,7 faiz olub. Maliyyə Nazirliyinin məlumatına əsasən, bu dövüdə sığorta ödənişlərinin həcmi 35 faiz azalaraq 26 milyon manata enib. 2015-ci il məlumatlarına əsasən Azərbaycan Respublikasında sığorta ödənişləri və haqqları üzrə cədvəl tərtib edilmişdir.

2016-cı ildə Azərbaycan sığorta şirkətlərinin nizamnamə kapitalı aşağıdakı cədvəldə verilmişdir

Cədvəl 3
(manatla)

SİĞORTA ŞİRKƏTLƏRİ	ŞİRKƏTLƏR ÜZRƏ NİZAMNAMƏ KAPİTALLARI
«A-Group Sığorta Şirkəti» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	7 300 000,00
«Çartis Azərbaycan» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyət	6 786 500,00
«Alfa» Sığorta Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	7 780 000,00
«Paşa Həyat Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	22 500 000,00
«Atəşgah» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 837 000,00
«Atəşgah Həyat» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 375 000,00
«AtaSığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 800 000,00
«Royal » Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	5 500 000,00
«Azərsığorta» Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti	4 971 000,00
«Azərqarant Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 010 000,00
«AzSığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	20 300 000,00
«Azərbaycan Sənaye Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	8 600 000,00
«BakıSığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	6 523 840,00
«Beynəlxalq Sığorta Şirkəti» Açıq Səhmdar Cəmiyyət	8 800 000,00

«Başak-İnam Sığorta» (Azərbaycan-Türkiyə) sığorta və təkrar sığorta Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	8 930 924,45
«MEQA Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	10 500 000,00
«Qala Həyat» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	5 005 000,00
«Qarant Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 000 000,00
«Era Trans Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	6 068 449,00
«Əmrah Sığorta» sığorta şirkəti	7 780 000,00
«Silkway» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	12 092 000,00
«Günay Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 000 000, 00
«Rəvan Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	10 000 000, 00
«Xalq Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	28 450 000,00
«AXA MBASK» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	8 300 000,00
«PAŞA Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	40 000 000,00
«Standard Insurance» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	11 000 000,00
«Buta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	7 300 000, 00

Hazırda sığorta şirkətlərinin xidmət paketinə 40-a yaxın sığorta növü daxildir. Bununla belə, Azərbaycanda təklif olunan sığorta xidmətləri inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə azlıq təşkil edir. İnkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə Azərbaycanda sığorta məhsullarının çeşidinin az olması sığorta istehlakçıları üçün bu məhsulların cəlb ediciliyini azaldıb. Şirkətlərin təklif etdikləri sığorta xidmətləri:

1. AXA MBASK şirkəti 29 sığorta növünü həyata keçirmək üçün lisenziyaya malikdir;

2. «Alfa Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 13 sığorta növünü həyata keçirir;
3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti 39 sığorta növünü həyata keçirir;
4. «AtaSığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 28 növ sığorta xidmətləri, onlardan 23-ü könüllü və 5-i icbari sığorta xidmətidir;

«Atəşgah» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti – avtomobilin könüllü sığortası, vətəndaşların əmlakının yanğın və digər risklərdən sığortası, yüklərin sığortası, məsuliyyət sığortası, və digər növ əmlak sığortalarına diqqət göstərir. Bununla yanaşı, şirkət tibbi sığorta, bədbəxt hadisələrdən, yerüstü, dəniz neft qaz əməliyyatlarının axtarışı və işlənilib hazırlanması ilə bağlı enerji risklərindən sığorta xidmətləri təqdim edir;

1. «Atəşgah Həyat» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti həyat sığortası üzrə ixtisaslaşmış;
2. «Başak İnam Sığorta Şirkəti» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti sığorta növünü həyata keçirir;
3. «Beynəlxalq Sığorta Şirkəti» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti könüllü və məcburi sığortanın 37 növü üzrə xidmət göstərir;
4. «Paşa sığorta» QSC 31 növ üzrə icbari və könüllü sığorta xidmətləri göstərir;
5. «Standart Insurance» Məhdud Məsuliyyətli Sığorta Şirkəti 5 növ icbari və 24 növ könüllü sığorta xidməti göstərir;
6. «BakıSığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 27 növ sığorta xidməti (24 könüllü və 4 icbari) həyata keçirir;
7. «AzSığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti sığortanın 35 növü üzrə xidmət təklif edir.

8. «Rəvan Sığorta Şirkəti» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 19 sığorta növü üzrə fəaliyyət göstərir;
9. «Meqa Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 25 könüllü, 4 icbari sığorta növü üzrə fəaliyyət göstərir;
10. «Qala Həyat» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti həyat sığortasına aid könüllü və icbari sığorta növlərini həyata keçirir;
11. «Qarant Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 18 könüllü və 4 icbari sığorta növü üzrə xidmət təklif edir;
12. «Era Trans Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 22-i könüllü, 4-ü icbari olmaqla 26 sığorta növü həyata keçirir;
13. «Fidan Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 15 könüllü və 4 icbari olmaqla 19 sığorta növü üzrə fəaliyyət göstərir;
14. «Günay Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 23 sığorta növü həyata keçirir;
15. «Azərbaycan Sənaye Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti öz müştərilərinə 32 növ sığorta xidməti təklif edir (27-i könüllü, 5-i icbaridir);
16. «A – Group Sığorta Şirkəti» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 3 icbari, 14 könüllü sığorta növü üzrə xidmət göstərir.

Hazırda sığorta sektorunda həyat sığortası üzrə 3 şirkət «Atəşgah Həyat» və «Qala Həyat», «PAŞA Həyat Sığorta» life şirkəti fəaliyyət göstərir. Lakin ixtisaslaşmış şirkətlərin yaranması heç də sektorun irəliləyişi demək deyil. Bazarın araşdırılması şirkətlərin təklif etdikləri sığorta xidmətlərinin bir çoxunun formal xarakter daşdığını göstərir. Bu sahədə eyni zamanda inhisarlaşma böyükdür. «Paşa Sığorta» artıq tibbi sığorta ilə yalnız Mərkəzi Bankı deyil, eyni zamanda «Bank Respublika», «Bank Avrasiya», «AccessBank» və «Dəmirbank»ın heyətini də təmin edir. Maraqlıdır ki, «Bank Respublika» özü Bakı Sığorta Şirkətinin 51% səhminin

sahibi, həmçinin Bankın səhmdarlarının da həmin Sığorta Şirkətində səhm payı olduğu halda işçilərinin tibbi sığortası üçün «Paşa Sığorta»nı seçib. Eyni zamanda ölkədə fəaliyyət göstərən nəhəng şirkətlər – SOCAR, BP Azərbaycan, Coca-cola kimi şirkətləri də sığorta məhsullarına olan ehtiyaclarını ödəmək üçün «Paşa Sığorta» ilə müqavilə imzalayıblar.

Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidmətinin hesabatına görə, hesablanmış sığorta haqları ötən ilin analoji dövrü ilə müqayisədə 15,74 milyon manat və ya 15,4% çoxdur. Birinci rübdə sığorta şirkətlərinin ödənişləri 25,4 milyon manat təşkil edib, bu da ötən ilin birinci rübü ilə müqayisədə 3,16 milyon manat və ya 12,4% çoxdur.

Ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə könüllü sığortalar üzrə hesablanmış sığorta haqları 13,1 milyon manat və ya 17,7%, icbari sığortalar üzrə isə 2,62 milyon manat və ya 9,3% artıb.

Birinci rübdə könüllü həyat sığortası üzrə hesablanmış sığorta haqları 20,8 milyon manat təşkil edib ki, bu da ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 8,7 milyon manat və ya 72% çoxdur. Tibbi sığorta üzrə hesablanmış sığorta haqları isə müqayisə olunan dövrdə 4,2 milyon manat və ya 13,3% artıb.

Sığorta ödənişləri (min manat) Son 5 il ərzində üzrə hesablanan sığorta ödənişləri

Cədvəl 4

	2012	2013	2014	2015	2016
Könüllü sığorta növləri	51 674 889	75 320 570	84 890 179	114 714 268	135 811 841
Şəxsi sığorta	20 981 094	42 457 944	4 7593 745	49 992 806	52 718 669

Əmlak sığortası	30 516 166	29 817 871	34 867 533	38 551 310	32 993 457
Mülki məsuliyyət sığortası	550 806	1 668 199	714 089	1 003 871	822 451
İcbari sığorta növləri	9 892 220	18 540 309	37 914 088	42 415 019	44 429 478
Cəmi	113,8	167,9	206,0	246,6	266,7

Son 5ildə sığorta ödənişləri könüllü sığorta növləri üzrə 2,6 dəfə, şəxsi sığorta üzrə 2,5 dəfə, icbari sığorta növləri üzrə 4,5 dəfə artmışdır. Əmlak sığortası üzrə son 5 ildə ödəniş məbləğləri göstəricilərində elə də böyük dəyişikliklər müşahidə edilmir və məbləğlər 30-38mln manat səviyyəsində kiçik dəyişikliklər göstərmişdir. Qeyd edək ki, bu sığorta növü üzrə 2016-cı il sığorta ödənişlərində 2015-cü ilin yekun göstəriciləri ilə müqayisədə 18% azalma olmuşdur. Son 5 ilin yekun ödəniş məbləğlərini müqayisə etdikdə 2012-ci ilin yekun göstəriciləri ilə müqayisədə 2013-cü ildə 47,6% artım, 2015-cü ilin yekun göstəriciləri ilə müqayisədə isə 2016-cı ildə ödəniş məbləğində 8% artım müşahidə edilmişdir.

Sığorta haqları (min manat) Son 5 il ərzində hesablanan sığorta haqları

Cədvəl 5

	2012	2013	2014	2015	2016
Könüllü sığorta növləri	161 000 894	215 003 419	270 965 799	284 669 866	280 970 249
Şəxsi sığorta	36 702 639	70 209 967	76 323 374	84 616 128	83 059 360

Əmlak sığortası	120 645 511	129 708 300	150 751 819	123 398 892	112 078 466
Mülki məsuliyyət sığortası	14 030 261	10 946 561	15 243 486	16 320 284	2 007 287
İcbari sığorta növləri	51 981 088	127 515 927	134 706 714	144 511 331	161 935 181
Cəmi	384,360,395	553,384,175	647,991,193	653,516,502	640,050,544

2.2 Sığortaya dövlət nəzarəti və onun təzimpləyici funksiyalarının təhlili

İqtisadiyyatın bazar münasibətlərinə əsasən fəaliyyət göstərən bütün sahələri ayrı-ayrılıqda sığorta biznesində son dövrlər ərzində xeyli inkişaf etmişdir. Buna əsasən misal olaraq, sığorta təşkilatlarının, yaranmasını, sığortanın yeni növlərinin yaranma tətbiqini qeyd etmək olar. Müəssisə və dövlətin mulkiyyət maraqlarına sığorta müdafiəsinin tətbiq edilməsi üçün böyük imkanlar vardır. Azərbaycanın Respublikasının sığorta bazarı potensial imkanlarına əsasən perspektivli maliyyə bazarlarından biri hesab edilir. Respublikamızda bazar iqtisadiyyatının yaranmasına yönəldilən islahatları fəal bir şəkildə yerinə yetirilir, sığorta isə öz növbəsində bazar elementlərinin əsas hissəsini, pul axınının hərəkətinin normal dövriyyəsinə təmin edə bilən pul-kredit mexanizminin ən fəal üsürlərindən hesab edilir, və bu prosesi dahada sürətləndirir. Sığorta şirkətlərində muhasibat maliyyə ucoitunun aparılmasının əsas məqsədi sığorta şirkətlərində sığorta və təkrar sığorta uzrə gəlirlər və xərclərin müəyyən edilməsi ucun təqdim edilir. Təkrarsığorta əməliyyatı aparılan zaman muhasibat ucotunun yalnız hesablama metodu ilə aparılır. Bu munkun olmadıqda azərbaycan respublikasının veergi qanunvericiliyinə uyğun olaraq gəlir və xərclərin hesablanması kassa və ya hesablama metodlarından birini seçməyi tələb edir.

Sığorta haqqında qanuna əsas respublikamızda sığorta haqqında qanunun 1 –ci maddəsində sığorta haqqı dedikdə sigorta şirkəti ilə sigortacı arasında müqavilə bağlanan zaman sığortacının həmin müqaviləyə uyğun olaraq sığorta şirkətinə odədiyi pul nəzərə carpir. Sığortacıların fəaliyyətkərinin təsərrüfat subyektlərindən koklu şəkildə digərlərindən fərqlənir. Bunun səbəbi fəaliyyət istehsal prosesi zamanı fasiləsizliyin meydana gəlməsidir.

Özəl sığorta şirkətlərinin yaradılmasında ən başlıca amil sigorta şirkətləri arasında rəqabətin guclənməsinə səbəb olur. Bu isə sığorta bazarında yeni yeni məhsulların sığorta məhsullarının meydana gələsinə səbəb olur. İcbari siorta şirkətləri tərəfinnən bəcburən edilən sigorta novudur. İcbari sığorta novvu sigorta olunanların zərərlərinin odənilməsinə təmin etmək məiqsədi ilə sığorta ehtiyatlarının yaradılmasının və sığorta şirkətləri tərəfinnən geriye zərər cəkənə odənilməsi deməkdir.

Maliyyə kredit sahəsinin ən əsas hissəsi olan sigorta bazarında istehsal prosesi zamanı sığorta mahiyyətini nəzərə alır və onun musdəqil fəaliyyət gosdərməsini təmin edir. Sığorta fəaliyyətinin başqa təsərrüfat subyektlərindən fərqləndirən əsas amil koklu şəkildə fərqləndirilir. Cunki bu fəaliyyət novu istehsal prosesində fasiləsizliyi muxtəlif təsadufi bas verən nəticələr əsasında dəyən zərəri odənilməsinə yonləndirilmiş fəaliyyət novudur. Sığorta riskləri başqa başqa fərdi ölçüyə malikdirlər. Onların həcmi əsasən bir sira sığorta hadisələrinin baş vermə ehtimalından aslılıdır. Forsmajor hallarda baş verən dagıdıcı quvvələr nəticəsində sigorta hadissəsi insanların istehsal məhdullarını və onların həyatlarını sigortalayır yəni zərəri qaşılıyır. Bu cur şəraitdə baş verən sigorta şirkətlərinin fəaliyyəti boyuk əhəmiyyətə malikdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə kredit sahəsinin əsas hissəsi sığorta bazarının təkrar istehsal prosesində sığortanın mahiyyətini əsas nəzərə alır. Bundan başqa sığorta işi təsərrüfat qanunvericiliyində və inzibatı nəzarətin əsas sahəsinə bolunur. Dövlət sığorta orqanları sığortanın tənzimləyici sahəsinə sığorta şirkətləri ilə sigortacılar arasında mudafəni 3 əsas funksiyasını yerinə yetirilməsini təmin edir. Sığorta müqaviləsinin bağlanması zamanı müqavilə ilə əqaədər olaraq

tərəflər arasında razılığın olunması və qeydiyyatın aparılmasına birinci və ya əsas funksiya hesab edilir.

Sığorta şirkətləri tərəfindən dövlət büdcəsinə ödənilən vergilər Azərbaycan Respublikasının vergilər nazirliyi qanunla tənzimlənir. Bu məcəlləyə əsasən sığorta şirkətləri dövlətə vergiləri ödəyən zaman dövlət və yerli vergi novlərinə istifadə edirlər.

Dövlət vergiləri ödəyən zaman buna əlavə dəyər vergisi müxtəlif əmtələrə görə aksiz vergiləri qiymətli kağızlara görə vergilər gəlirdən əldə edilən mənfəət vergiləri və dövlət rusumları daxildir.

Yerli bələdiyyə vergilərinə isə torpaq vergiləri hər hansı məqsədli rusumlara görə alınan vergilər və b. daxildir. Onuda bildirmək lazımdır ki sığorta şirkətləri sığorta əməliyyatları aparan zaman əlavə dəyər vergi ödənilməsindən azad olurlar. Sığorta şirkətləri başqa əməliyyatlar aparan zaman ƏDV əməliyyat stavkası 18 faiz həcmində nəzərdə tutulmuşdur. Özəl sığorta şirkətlərinin yaradılmasında ən başlıca amil sığorta şirkətləri arasında rəqabətin güclənməsinə səbəb olur. Bu isə sığorta bazarında yeni yeni məhsulların sığorta məhsullarının meydana gəlməsinə səbəb olur. Müasir dövrdə də ölkəmizdə sığorta inkişafı durmadan artır. Müasir dövrdə hökm söhrən bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta bazarının və onun xarakteristikalarının tətbiq edilməsini müəyyən maraq gəsdərilmişdir. Maliyyə risklərinin sığorta etdirilməsi dedikdə misal olaraq məsələn hər hansı bir işçinin işdən çıxarılması mənfəətin əldə edilməməsi hüquqi şəxs olduqda işçilərin səhvi və b. misal gəsdərmək olar. Dövlət vergiləri ödəyən zaman buna əlavə dəyər vergisi müxtəlif əmtələrə görə aksiz vergiləri qiymətli kağızlara görə vergilər gəlirdən əldə edilən mənfəət vergiləri və dövlət rusumları daxildir. Sığorta bazarı təkliflərin formalaşdığı və təkliflərin təlabata yarandığını ifadə edən alqı satqı obyektidir. Cəmiyyət dövlət öz simasında icbari sığortanı müəyyən edir. İcbari sığortada maddi zərərin ödənilməsi pul yardımının gösdərilməsi həm zərərcəkən şəxsin həm də ictimai maraqlara toxunan zaman sığortaşının müvafiq maraq dairəsində təsdiq edilmiş sığorta məbləğinin icbari

odənilməsi təşkil edir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində siğorta xidməti geniş yayılmışdır.

Bundan əlavə olara bütün siğorta şirkətlərində pul ehtiyatlarının cəlb edilməsi munasibətlərinə aydınlıq gətirmiş olur. Bu isə öz novbəsində siğorta resuslarını geniş mənada ifadə edir. Maliyyə ehtiyatlarının təşkilatı maliyyə fəaliyyətinin həyata keçməsi pul vəsaitlərinin hərəkətində özünü dahada qarabarmış formada gösdərir. Buna görə də siğorta şirkətləri ilə sigortacılar arasında pul munasibətlərinə görə aşağıdakı hallar baş vermiş olur.

- Budcəyə odənilən məbləğ və budcə kəsrinin forması
- Siğorta haqlarının odənilməsi üçün budcədəki kənar inkişaf fondunun yaradılması və maliyələndirilməsi
- Siğorta şirkətləri əldə edilmiş mənfəətin bölüşdürülməsi zamanı
- Maliyyə ehtiyatlarının və əldə edilmiş vəsaitlərin başqa sahələrə yönləndirilməsi

Siğorta bazarı təkliflərin formalaşdığı və təkliflərin tələbatı yarandığını ifadə edən alqı satqı obyektidir. Dünyaya standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan siğorta işinin inkişafına siğortaçıların hüquq və mənafeələrinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və siğorta dahada inkişaf etdirilməyə başladı.

Siğorta tarifi sigortada mühim və böyük əhəmiyyətə kəsb edən vəstədir. Siğorta tarifi dedikdə siğorta şirkətlərində siğorta haqqının hesablanması əsas hesablamanın dərəcəsi kimi müəyyən edilir. Siğorta növü iki isdiqamətdə icbari və könüllü ola bilər icbari formada olduqda icbari siğorta haqqında qanunla könüllü siğorta növündən istifadə edildikdə isə siğorta tarifi siğorta şirkətləri tərəfindən müəyyən edilir. Siğorta şirkətlərinin mənfəət vergisini hesablanması zamanı nəzə alınan amillərin tərkib hissələrinə misal gösdərə bilərik bunlar aşağıdakılardır.

- 1) Siğortaya aid olan odənişlər siğorta ehtiyatları ancaq təkrar siğortaya aid olan hissəni çıxmaq sərti ilə. Siğorta ehtiyatlarında siğorta fonduna daxil olan gəlirlər və hesablanmış siğorta haqqları.

Gəlirlərə daxildir;

- Siğorta haqlarında xidmətlərindən birbaça siğorta zamanı bağlanmış muqavilələr əsasında hesablanmış pul vəsaitlərinin siğorta hesabına daxil olan gəlir hissəsi
- Təkrarsigorta uzrə hesablamalar siğorta şirkətlərinin təkrar siğorta uzrə hesablanmış siğorta haqları.
- Siğorta ehtiyatlarının geriyyə qaytarılması zamanı hesablanan xususi vəsaitlərdə daxildir.
- Siğorta muqaviləsi bağlanan zaman siğortacının siğorta şirkətinə odədiyi pul vəsaitləri
- Siğorta şirkətinin bank hesabında olan pullardan səmərəli investisiya səkilli formada istifadə edilməsi

Siğorta şirkətinin xərclərinə isə əsasən bunlar daxildir

- Siğorta odənişləri zamanı siğorta məbləğinin siğortacıya geriyyə odənilməsi
- Siğorta ehtiyatlarından olan ayırmalar
- Təkrarsigorta zamanı mukafat formasında siğorta ayırmaları
- Siğorta isinin gorulməsi zamanı siğorta ayırmaları
- Və sair xərclər

Siğorta haqqında qanunvericiliyyə uyğun olaraq siğorta xidmətlərində məhsula maya dəyəri əlavə edilir. Və xərclər hesab edilir bir sozllə siğorta məhsulun maya dəyərinə aşağıdakı arqumentlər daxildir

- əsasə vəsaitlərin amartisatsiya xərcləri
- qeyri maddi aktivlərin amartisatsiya xərcləri
- əmək haqqı uzrə xərclərin odənilməsi
- sosial fondlara olan odəmələr
- bina və siğorta avadanlıqlarının kohnələsinə olan siğorta xərcləri

- əsas vəsaitlərin təmir xərcləri uzrə istifadə edilən vəsaitlər
- işçilərin ezamiyyə xərcləri
- məhsulun reklamına cəkilən xərclər
- bank xidmətləri zamanı gösdərilən xidmətlər uzrə xərclər və başqaların misal gösdərəmək olar.

Sığorta qanunvericiliyinə uyğun olaraq sığorta şirkətləri sığorta xidməti gösdərmək üçün fəaliyyət gösdərməyə başlamıdır. Qanunvericiliyə uyğun olaraq lisenziya almış hüquqi şəxs sığorta şirkəti kimi fəaliyyət gösdərə bilər. Sığorta şirkətlərinin gəlirləri bunlardır

- birbaşa sığorta zamanı sığorta haqqı
- təkrar sığorta zamanı yığımlar
- sığorta ehtiyatlarının geriyyə qaytarılması
- təkrarsığorta zamanı sığorta müqavilələrindən alınmış yığımlar

2) sığorta şirkətləri mənfəət vergisinin ödənişi zamanı vergitutma bazasında tərkibinə daxil olanlar bunlardır.

- Sığorta ödənişləri və ehtiyatlar təkrar sığorta zamanı yığımları çıxıldıqdan sonra sığorta müqavilələri zamanı əldə edilən daxilolmalar və sığorta xidməti zamanı hesablanmış sığorta haqları
- Otın ilin hesablanmış sığorta ehtiyatlarının qaytarılması
- Sığortabrokerləri sığorta agentlərinin gösdərdiyi xidmət zamanı onlara təltif edilən sığorta mukafatları

3) Sığorta fəaliyyəti zamanı digər daxilolmalara daxildir

- Sığorta ehtiyatlarından və başqa vəsaitlərin investisiya şəklində olan yatırımları
- Təkrar sığorta zamanı risklərin arasdırılmasından daxil olma pul vəsaitlərinin faizi
- Və sığorta fəaliyyətindən əldə edilən başqa gəlirlər daxildir

4) Başa fəaliyyəət sahəsi zamanı əldə edilən gəlirlərə axildir

- əsas vəsaitlərin və başqa aktivlərin satılması zamanı əldə edilən gəlirlər
- öz şəxsi əmlakını icarəsindən əldə edilən gəlirlər yəni icarə haqqı gəlirləri
- ən əsasda kreditor borclarının silinməsi zamanı əldə edilən gəlirlər yəni borcların silinməsindən əldə edilən gəlirlər

Vergi qanunvericiliyinə əsasən bütün fəaliyyəət sahələrində olduğu kimi sığorta şirkətləridə gəlirdən xərcləri çıxıldıqdan sonra yədə qalan məbləğ sığorta mənfəəti hesab edilir. əldə edilmiş mənfəətdən isə vergi qanunvericiliyinə əsasən 25 faiz məbləğində vergiyə cəlb edilir. Sığorta şirkətləri tərəfindən dövlət büdcəsinə odənilən vergilər Azərbaycan Respublikasının vergilər nazirliyi haqqında qanunla tənzimlənir. Bu məcəlləyə əsasən sığorta şirkətləri dövlətə vergiləri odəyən zaman dövlət və yerli vergi növlərindən istifadə edirlər. Dünyə standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan sığorta işinin inkişafına sığortaçıların hüquq və mənafeələrinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və sığorta dahada inkişaf etdirilməyə başladı. Bu ölkələrin isdər fiziki isdərsədə hüquqi şəxsləri öz əmlaklarını həddə sağlamlıqlarını da bir sözlə sahib olduqları nə varsa hamısını bütün risklərdən qorumaq üçün sığorta etdirillər. Beləliklə hər bir şəxs əvvəlcədən müəyyən bir məbləğ odəməklə öz sağlamlıqlarını və mülklərini təminat altına almış olur və hər hansı hadisə nəticəsində dəymiş ziyani aradan qaldırmaq üçün heç bir məbləğ odəmədən sığorta şirkətləri tərəfindən dəymiş ziyani aradan qaldırılır.

Dövlət vergiləri odəyən zaman buna əlavə dəyər vergisi muxtəlif əmtələrə görə aksiz vergiləri qiymətli kagızlara görə vergilər gəlirdən əldə edilən mənfəət vergiləri və dövlət rusumları daxildir. Maliyyə risklərinin sığorta etdirilməsi dedikdə hər hansı bir səbəblərdən kassaya mədaxilin daxil olmaması gəlirin itirilməsi riskini azaldır. Bu sığorta növü əmlak sığortasının bir növüdür. Maliyyə risklərinin sığorta etdirilməsi dedikdə misal olaraq məsələn hər hansı bir işçinin işdən çıxarılması mənfəətin əldə edilməməsi hüquqi şəxs olduqda işçilərin səhvi və b. Misal

gösdərmək olar. Sığorta əməliyyatları aparılan zaman hər hansı bir sığorta novunnən asılı olmayaraq bütün sığorta şirkətləri əldə etdiyi mənfəət və nizamnamə kapitalı üzrə 6 ay müddətində apardığı əməliyyatlar üzrə hesabatı dəfə etdirməlidir. Bunun ən əsas səbəbləridə musdərilərin sığorta secimi zamanı on planda olur. Və nizamnamə kapitalına diqqət yetirilir. Hesabatlar əsasən təsdiq edilən zaman sığorta şirkətlərinin təsdiq etdiyi maliyyə hesabatları təqdim edilir. Sığorta şirkətləri sığortanın uzunmüddətli novunnəndə istifadə edirlərki bu əsasən sığorta şirkətlərinin bazardakı nüfuzundan da asılıdır. Yəni musdərilər sığorta şirkəti seçən zaman onun bazarda hansı nüfuzda olduğunda araşdırılır. Sığorta şirkətlərinə lisenziyaların verilməsinin əsas məsələsi dövlət tərəfindən sığorta şirkətlərinə nəzarətin yerinə yetirilməsidir. Bunların hamısı respublikamızın sığorta haqqında qanununa əsasən nəzarət edilir və onunla tənzimlənilir. Onuda qeyd edək ki heç bir sığorta şirkəti əlavə kommersiya sahəsi üzrə məşğul ola bilməzlər. Bu ölkələrin isdər fiziki isdərsədə hüquqi şəxsləri öz əmlaklarını həddə sağlamlıqlarını da bir sözlə sahib olduqları nə varsa hamısını bütün risklərdən qorumaq üçün sığorta etdirillər. Beləliklə hər bir şəxs əvvəlcədən müəyyən bir məbləğ ödəməklə öz sağlamlıqlarını və mülklərini təminat altına almış olur və hər hansı hadisə nəticəsində dəymiş ziyanı aradan qaldırmaq üçün heç bir məbləğ ödəmədən sığorta şirkətləri tərəfindən dəymiş ziyan aradan qaldırılır. Maliyyə ehtiyatlarının müxtəlif formalarda yaradılması mikro və makro iqtisadiyyat sahəsinin mühim şərti hesab olunur. Bunun üçündə bu ehtiyatların cəm şəkildə yaradılması məsələsi öz kardinal həllin tapmalıdır. Sığorta fondlarının yaradılması ölkənin milli sərvətinin mühim bir hissəsini təşkil edir. Sığorta fondlarının yaradılması və inkişaf etdirilməsini nəzərdən keçirən rus iqtisadçıları müxtəlif fikirlər irəli sürmüşdülər. Sığorta şirkətləri fəaliyyətə başlayan zaman sığorta lisenziyası alınır və hüquqi şəxs kimi fəaliyyətə başlayır. Lisenziyanın alınması zamanı vacib olan ən əsas şərtlərdən biri sığorta şirkətinin tam və düzgün nizamnamə kapitalının olmasıdır. 2014-cü ildə qəbul edilmiş sığorta haqqında qanuna əsasən hər bir sığorta şirkəti sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün minimum nizamnamə kapitalı yaradılmışdır ki buda 10 mln manat təşkil edirş yəni sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxs nizamnamə

kapitalın təqdim edən zaman onun hesabatında ən azı 10 mln matat təşkil etməlidir. Fəaliyyətə başlayan zaman sigorta şirkəti lisenziya alması üçün maliyyə nazirliyinə müraciət edir burada əsasən bir sıra arqumentlər gösdərilir. Bunlara daxildir

- 1) siğorta şirkətlərində əməliyyatların hesabatın ən azı 3 il müddətində olan inkisaf proqramı
- 2) yenidənsigorta zamanı mudafiəninin yenidən təşkil edilməsi prinsipləri və şərtləri
- 3) siğorta şirkətində tətbiq ediləcək sigorta tarifi onun stavkası sistemin statistika gösdəriciləri öz əksini tapır

sigorta şirkətinə bütün sənədlər təqdim edildikdən sonra maliyyə nazirliyi tərəfindən yoxlanılır və onların məhamısı araşdırılır. Hər hası səhv olan məlumatlar aşkar edildikdə lisenziya ləğv edilir. Ancaq məlumatların hamsısının düzgünlüyü təsdiq edildikdə isə azı 60 gün müddətinə həmin hüquqi şəxsə lisenziya verilir və o sigorta şirkəti kimi fəaliyyətə başlayır. Siğorta nəzarəti zamanı isə sigorta şirkətinin təsdiq edilmiş bütün hesabatları yoxlanılır onların düzgünlüyü təsdiq edilməli olur. Ancaq məlumatlar düzgün olmadıqda isə onlara cərimələnir və hətda sigorta şirkətinin fəaliyyətinə xitam verilməsinə kimi gətirib çıxara bilər. Bütün bu nəzarəti siğorta şirkətlərinə nəzarət idarələri eliyir. Onlar nəzarət edən zaman bu tədbirlərdəndə isdifadə edillər

- siğorta şirkətlərinin qanunvericiliyə uyğun olaraq fəaliyyət növü yoxlanılır hətda maliyyə muhasibat sahələrində olan hesabatların düzgünlüyünə kimi hamsısı yoxlanılır
- əldə edilmiş məlumatların düzgünlüyünü təsdiq edən sənəd yoxlanılır yəni fəaliyyətin haqqında olan sənədlər
- kapital qoyuluşu zamanı etibarlılıq səviyyəsi siğorta şirkətinin likvidliyi səviyyəsi yoxlanılır.

Nəzarət edilən zaman siğorta şirkətində hər hansı məlumatların düzgünlüyü olmadıqda aşkar edildikdə isə bu nəzarət siğorta şirkətinə xəbərdarlıq etmək hüququna malikdir. Təkrarsigorta əməliyyatı aparılan zaman muhasibat ucotunun

yalniz hesablama metodu ilə aparılır. Bu munkun olmadıqda azərbaycan respublikasının veergi qanunvericiliyinə uyğun olaraq gəlir və xərclərin hesablanması kassa və ya hesablama metodlarından birini seçməyi tələb edir.

2.3 Dünya sığorta sisteminin təhlili

Tədiyyə əsasında sigorta müqavillələri ilk dəfə olaraq 1250-1255- ci illərdə bağlanması təsadufu edilir. Bu əsasən o dövrlərdə yüksək inkişaf etmiş dəniz nəqliyyatı və yük daşımaları zamanı qeydə alınmışdır. Bu dövrdən sonra sığortaya baş vermiş hadisə zamanı zərərin ödənilməsi şirkətləri kimi baxılmağa başlandı. Sığorta şirkətləri ilk dövrlərdən inkişaf səviyyəsinə çatırdı. Buna görə də 1370-ci illərdən etibarən təkrar sigorta sistemində təkrar sigorta inkişaf etməyə başladı. Sığorta tarixində bir ilk olaraq ilk sigorta müqavilələri 1347-ci ilə təsaduf edilir. Keçmiş dövrdə ilk sığorta şirkəti isə 1424-cü ildə yaradılmışdır. Bu şirkət keniya dövlətində yaradılmışdır.

XV əsdən başlayaraq dəniz ticarətinin inkişafı nəticəsində bir sıra avtopa ölkələrində sığorta şirkətləri meydana gəlmişdir. 1435-ci ildə imzalanmış fərmana görə ilk dəfə olaraq sigorta haqqında qanun qəbul edilmişdir. 1601-ci ildə dəniz ticarətinin risklərinin azaldılması məqsədi ilə sigorta müqavilələri bağlandı. Bunun əsas səbəblərindən biri həmin dövrlərdə istehsal məhsullarının daşınması zamanı hər hansı məhsula dəyən zərərlər sığorta şirkətləri tərəfindən geriye ödənilsin. Bundan əlavə olaraq XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq sigorta şirkətləri genişlənməyə başladılar. Bunun nəticəsi kimi 1850- ci illərdə sigorta şirkətləri geniş yayıldı və 8 ölkədə 35-dən çox sığorta şirkətləri meydana gəldi. Bu sığorta şirkətlərindən 15-i ingiltərədə 6-sı ABŞ-da və dünyanın başqa ölkələrində sığorta təşkilatları yaradıldı.

Azərbaycanda isə sığorta şirkətlərinin inkişafı XIX əsirdən etibarən yaradılmış və inkişaf etdirilmişdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində ölkəmizdə sığorta bazarının hazırkı vəziyyətində sığorta sahəsinin inkişafı ilk öncə sığorta təşkilatlarının maliyyə ehtiyatları sığorta bazarında maliyyə ehtiyatlarının dövriyyəsi sığorta

sahəsində rsusların səmərəli istifadə edilməsindən asılıdır. Siğorta resusları iki isdiqamətdə geniş və dar mənaları ifadə edən bir termdir. Dar mənada siğorta resusları sigortacının mulkiyyətini və onun aktiv əməliyyatlarını həyata keçirilməsi zamanı onun səravamında olan əsas pul resusları nəzərdə tutulur. Bundan əlavə olara bütün siğorta şirkətlərində pul ehtiyatlarının cəlb edilməsi munasibətlərinə aydınlıq gətirmiş olur. Bu isə öz növbəsində siğorta resuslarını geniş mənada ifadə edir. Bunun əsas səbəbi həmin dövrlərdə azərbaycanda neft sənayesinin sürətli inkişafı ilə bağlı idi. Bunun nəticəsində ölkəmizə başqa böyük şirkətlər maraq gösdərdi. Maliyyə kredit sahəsinin ən əsas hissəsi olan sigorta bazarında istehsal prosesi zamanı siğorta mahiyyətini nəzərə alır və onun musdəqil fəaliyyət gösdərməsini təmin edir. Siğorta fəaliyyətinin başqa təsərrüfat subyektlərindən fərqləndirən əsas amil koklu səkildə fərqləndirilir. Cunki bu fəaliyyət novu istehsal prosesində fasiləsizliyi muxtəlif təsadufi bas verən nəticələr əsasında dəyən zərəri odənilməsinə yonlənirilmiş fəaliyyət novudur. Sigorta riskləri başqa başqa fərdi olcuyə malikdirlər. Onların həcmi əsasən bir sira siğorta hadisələrinin baş vermə ehtimalından asılıdır. Forsmajor hallarda baş verən dağıdıcı quvvələr nəticəsində sigorta hadissəsi insanların istehsal məhdullarını və onların həyatlarını sigortalayır yəni zərəri qaşılıyır. Bu cur şəraitdə baş verən sigorta şirkətlərinin fəaliyyəti boyuk əhəmiyyətə malikdir. Sigorta şirkətlərində marketing dedikdə siğortacının kommersion fəaliyyətini həyata keçirmək ucun duzgun bazar thlili və xidmətlərin bazarda movqeyini və riskini azaldır. Siğorta marketinqi əsasən yeni yeni məhsulları araşdırır və bazarda necə qarşılanacağı oyrənilir. Bu öz növbəsində də həmin məhsulların riskidə arasdirlir. Risklər cox olduqda isə bəzən sigorta məhsulundan da isdehsalı dayandırılıla bilir və ona yonədilən xərclər başqa isdiqamətlərə yonəldilir. Sigorta marketinqi ilk dəfə qərbi avropa ölkələrində 60-ci illərdə təqdim edilmişdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində infrasturukdurun yaradılması əmtə isdehsalçılarının musdəqilliyi isdehsal münasibətlərinin inkişafı dövlətin iqtisadiyyatın inkişafına gösdərdiyi maraq siğortanın inkişaf etdirilməsi ölkə ərazisində sahibkarlıqla məşğul

olan sıziki və hüquqi şəxslərin siğorta xidməti növlərini kəskin surətlə dəyişir və inkişaf etdirilirdi.

Olkədə iqtisadiyyatda dircəliş baş verdikcə bu sigorta bazarında oz təsirin gösdəriridi. Bu isə siğorta sirkətlərinin inkişafının təməli hesab edilirdi. Bundan əlavə olara 1910-cu illərdə 200 mindən çox əhalinin yaşadığı bakı şəhərində 18 dən çox siğorta cəmiyyətləri mövcud idi. Boyuk bir inkişaf dovrü kecən sigorta sirkətləri iqtisadiyyatın canlanması ilə gunu gündən inkişaf edirdi. Bu baxımdan siğortanı ölkə iqtisadiyyatının inkişafının ən əsas kateqotiyalarından biri hesab etmək olar. Siğorta istehsal prosesində maddi itkilərin əvəzinin ödənilməsini təşkil edən bir termindi. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində siğorta xidməti geniş yayılmışdır. Inkişaf etmiş bəzi qərb ölkələrinin təcrubəsində gödərilir ki iqtisadi və sosial həyatın təsərrüfat subyektlərinin istənilən addımında siğorta munasibətləri müşayyət olunur. Düny standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan siğorta işinin inkişafına siğortaçıların hüquq və mənafelelərinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və siğorta dahada inkişaf etdirilməyə başladı. Bu ölkələrin isdər fiziki isdərsədə hüquqi şəxsləri öz əmlaklarını həddə sağlamlıqlarında bir sözlə sahib olduqları nə varsa hamısını bütün risklərdən qorumaq üçün siğorta etdirillər. Beləliklə hər bir şəxs əvvəlcədən müəyyən bir məbləğ ödəməklə öz sağlamlıqlarını və mülklərini təminat altına almış olur və hər hansı hadisə nəticəsində dəymiş ziyanı aradan qaldırmaq üçün heç bir məbləğ ödəmədən siğorta şikətləri tərəfindən dəymiş ziyan aradan qaldırılır.

Ölkəmizdə həmin dövrdə xarici şirkətlər maraq gösdərmiü və fillalarını yaratmışdılar. Bu oz növbəsində sigortanın müəyyən dərəcədə inkişafına məqam yaradır. qədim bir inkişaf tarix yolu keçən sigorta iqtisadiyyatın canlanmasında muhim rol oynayan siğorta sosial –iqtisadi sistemə eən əsas elementlərinə biridir. Geniş mənada siğortaya vətəndaşların təşkilatların və dövlətin əmək mənafelelərinin mudafiyəsi kimi thrif verməkm olar. Respublikamız musdəqillik əldə etdikdən sonra sigorta sahəsində boyuk işlər gorulmuş və inkişaf etdirilmişdir. Buna gorədə respublikamızda sigorta sahəsində bir necə siğorta haqqında qanunda qəbul

edilmişdir. Respublikamızda dövlət mulkiyyətində idarə və müəsisələrin tərkibində olan əmlakların icbari sigortalanması haqqında qanunda qəbul edilmişdir.

Respublikamızda siğortanın inkişafı XIX əsrin əvəllərindən başlamışdır. Bu isə ölkəmizdə neft sekdorunun inkişafı ilə bağlıdır. Bildiyimiz kimi həmin dövrlərdə neft sənayesi yüksək inkişaf etmişdir və sənaye inkişafı nəticəsində ölkəmizə xarici investdorlar yatırım eləməyə başlamışdır. Ölkəmizdə həmin dövrdə xarici şirkətlər maraq gösdərməyə və fillalarını yaratmışdılar. Bu öz növbəsində sigortanın müəyyən dərəcədə inkişafına məqam yaradır. Qədim bir inkişaf tarix yolu keçən sigorta iqtisadiyyatın canlanmasında mühim rol oynayan siğorta sosial –iqtisadi sitemin ən əsas elementlərindən biridir. Geniş mənada siğortaya vətəndaşların təşkilatların və dövlətin əmək mənafeələrinin müdafiyyəsi kimi təhrif vermək olar. Siğortanın muxtəlif sahələrə bolunməsinin ən əsas hissəsi sigorta obyektlərində olan bəzi prinsiplial fərqlərdir. Buna görə sigorta munasibətlərini 4 əsas sahələrə bolmək olar əmlak sigortası əhalinin sosial həyat səviyyəsinin siğortası sahibkarlıq risklərinin azaldılması sigortası və məsuliyyət sigortası təşkil edir. əmlak sigortası vətəndaşların öz əmlaklarını konullu səkildə sigorta etdirməsidir ki həmin əmlaka dəyən zərər görə siğorta sirkətləri muqavilə quvvədə olduğu zmana məsuliyyət daşıyıllar. Siğort bazırının inkişafını əsasını əhalinin gəlirləridə boyuk əhəmiyyətə malikdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sigortanın inkişafına əhalinin gəlirlilik səviyyəsidə on planda olur. Bunun əsas səbəblərindən biri əhali gəlirləri yüksək olduqda hər bir vətəndaş öz mulkiyyətini sigorta etdirir. Bu da öz novbəsində siğorta bazırının yüksək inkişafını təmin edir. Buna görə əsasən əhalinin əldə etdiyi gəlirlərin yüksək olmasıdır ki əhali öz təlabatını tam odədikdə digər sahələrərd hər hansı bir məbləği ayıra bilir. Beynəlxalq sigorta maliyyəsinin hərəkət verici quvvəsin ozundə əks etdirən qloballaşma dövründə beynəlxalq sigorta bazırın əsas gosdərici kimi goturmək olar. Bəzi inkişaf etmiş avropa olkələrinin sigorta bazrlarına nəzər yetirdikdə orda bəzi meyarlar ortaya cıxırki onlarda aşağıdakılardır. İngiltərə siğorta bazarı dunya sigorta bazarlarına nisbətdə 3-cu yerdə durur. Bunun əsas səbəbi ilk dəfə sigorta cəmiyyəti londonnda yaradılmışdır. Bəzi məlumatalara əsasən 2005-ci ildə ingiltərədə 830-dan

cox siğorta təşkilatları fəaliyyət göstərirdi. Həmin dövrlərdə toplanmış sigorta haqqıları 156.6 mlrd funksterlin təşkil edirdi. Onun tərkib hissəsində avtomobil sigortası 12.9 yanğın və tərbbi fəlakətlər zamanı olan sigorta 20.9 faiz nəqliyyat sigortası 1.1 faiz həyat sigortası isə 65.1 faiz təşkil edirdi. İngiltərə sigorta bazarında sigortanın inkişafı zamanı bir sıra meyarlar meydana gəlmişdir. Məhs bir sıra siğorta irkətləri ilə sigortacılar arasında birləşmələr meydana gəlmişdir.

Bildiyimiz kimi sigorta şirkətlərinin daha geniş yayılmasının ən əsas səbəblərindən biri sigorta brokerləri və sigorta agentləridir. Lakin son dövrlərdə İngiltərə sigorta şirkətləri bu brokerlərdən az istifadə etməyə başladılar. əsasən həmin dövrlərdən başlayaraq bir cox siğorta şirkətləri siğortacılarla ovləri muqavilə bağlamaga başladılar. Buda sigorta agentindən və brokerlərdən az istifadə edilməsinə gətirib cixarırdı. İngiltərədə sigorta fəaliyyəti 1982-ci ildən etibarən britaniya sigorta şirkətləri haqqında qanunla tənziqlənməyə başladılar. Maliyyə haqqında qanuna əsasən həyat və pensiyə sigortalarında əhatə edən məsələlər həmin qanunla tənziqlənməyə başladılar. Bu dövrdən sonra siğogtaya baş vermiş hadisə zamanı zərərin odənilməsi şirkətləri kimi baxılmağa başlandı.

Maliyyə kredit sahəsinin ən əsas hissəsi olan sigorta bazarında istehsal prosesi zamanı siğorta mahiyyətini nəzərə alır və onun musdəqil fəaliyyət göstərməsini təmin edir. Siğorta fəaliyyətinin başqa təsərrufat subyektlərindən fərqləndirən əsas amil koklu səkildə fərqləndirilir. Cunki bu fəaliyyət novu istehsal prosesində fasiləsizliyi muxtəlif təsadufi bas verən nəticələr əsasında dəyən zərəri odənilməsinə yonləndirilmiş fəaliyyət novudur. Sigorta riskləri başqa başqa fərdi olcuyə malikdirlər. Onların həcmi əsasən bir sıra siğorta hadisələrinin baş vermə ehtimalından aslılıdır. Forsmajor hallarda baş verən dagıdıcı quvvələr nəticəsində sigorta hadissəsi insanların istehsal məhdullarını və onların həyatlarını sigortalayır yəni zərəri qaşılıyır. Bu cur şəraitdə baş verən sigorta şirkətlərinin fəaliyyəti boyuk əhəmiyyətə malikdir.

Britaniya qanunlarına əsasən orada fəaliyyət göstərən muəsiisə və təşkilatlar 31 faiz korporativ vergi dərəcəsi muəyyən edilmişdir. Orada fəaliyyət göstərən reziden

sirkətlər habelə dünyanın hansı ölkələrində fəaliyyət gösdərməklərindən asılı olmayaraq orda ödədikləri vergilərdən əlavə olaraq əldə etdiyi mənfəətdən britaniya qanunvericiliyinə uyğun olaraq burada 31 faiz həcmində vergi ödəyillər. 2008-ci ildə əldə edilən bəzi məlumatlara əsasən almaniyyada fəaliyyət gösdərən sığorta şirkətləri sığorta xidmətlərinnən əldə etdiyələri mənfəət 256 mlrd alman markası təşkil edirdi. Bu birdaha subut edir ki qərbi avropa ölkələrində sığorta təşkilatları yüksək inkişaf dövrü keçmişdir. Bu ölkələrdə sığorta bazarının inkişaf etməsinin səbəbi həmin ölkələrdə iqtisadiyyat yüksək inkişaf etmişdir. İqtisadiyyatın yüksəlişi isə öz növbəsində sığorta bazarına təsir gösdəri. Sığorta bazarı təkliflərin formalaşdığı və təkliflərin təlabata yarandığını ifadə edən alqı satqı obyektidir. Cəmiyyət dövlət öz simasında icbari sığortanı müəyyən edir. İcbari sığortada maddi zərərin ödənilməsi pul yardımının gösdərilməsi həm zərərçəkən şəxsin həm də ictimai maraqlara toxunan zaman sığortaşının müvafiq maraq dairəsində təsdiq edilmiş sığorta məbləğinin icbari ödənilməsi təşkil edir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində sığorta xidməti geniş yayılmışdır. İnkişaf etmiş bəzi qərb ölkələrinin təcrübəsində gödərilir ki iqtisadi və sosial həyatın təsərrüfat subyektlərinin istənilən addımında sığorta münasibətləri müşayət olunur.

Dünyə standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan sığorta işinin inkişafına sığortaçıların hüquq və mənafeələrinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və sığorta dahada inkişaf etdirilməyə başladı. Sığorta təşkilatlarının fəaliyyəti daxili xarici və qarışıq sığorta bazarlarını əhatə edir. Beynəlxalq terminə sığorta təşkilatları sığorta bazarında sığortanı həm öklə daxilində həm də ölkə xaricində həyata keçirə bilərlər. Bunun üçündə sığorta şirkətləri beynəlxalq sığorta bazarında rəqabətə tab gətirmək üçün yeni yeni məhsullar yaradıllar və inkişaf etdirillər. Dünyə standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan sığorta işinin inkişafına sığortaçıların hüquq və mənafeələrinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və sığorta dahada inkişaf etdirilməyə başladı. Dünyə standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan sığorta işinin

inkişafına siğortaçıların hüquq və mənafelərinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və siğorta dahada inkişaf etdirilməyə başladı. Bu ölkələrin isdər fiziki isdərsədə hüquqi şəxsləri öz əmlaklarını həddə sağlamlıqlarında bir sözlə sahib olduqları nə varsa hamısını bütün risklərdən qorumaq üçün siğorta etdirillər. Beləliklə hər bir şəxs əvvəlcədən müəyyən bir məbləğ ödəməklə öz sağlamlıqlarını və mülklərini təminat altına almış olur və hər hansı hadisə nəticəsində dəymiş ziyanı aradan qaldırmaq üçün heç bir məbləğ ödəmədən siğorta şikətləri tərəfindən dəymiş ziyan aradan qaldırılır.

Maliyyə risklərinin siğorta etdirilməsi dedikdə hər hansı bir səbəblərdən kassaya mədaxilin daxil olmaması gəlirin itirilməsi riskini azaldır. Siğorta əməliyyatları aparılan zaman hər hansı bir siğorta novunnən asılı olmayaraq bütün siğorta şirkətləri əldə etdiyi mənfəət və nizamnamə kapitalı üzrə 6 ay müddətində apardığı əməliyyatlar üzrə hesabatı dəfə etdirməlidir. Dünyə standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan siğorta işinin inkişafına siğortaçıların hüquq və mənafelərinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və siğorta dahada inkişaf etdirilməyə başladı.

Müasir dövrdə hökm suran bazar iqtisadiyyatı şəraitində siğorta bazarının və onun xarakteristikalarının tətbiq edilməsini müəyyən maraq gəsdərilmişdir. Siğorta bazarı təkliflərin formalaşdığı və təkliflərin tələbatə yarandığını ifadə edən alqı satqı obyektidir. İndiki müasir dövrumuzdə bazar iqtisadi şəraitində iqtisadi münasibətlərin inkişafı siğorta bazarında inkişafına təkən verir. Burada baş vermiş hadisə nəticəsində zərər cəkənə dəyən zərərin geriye pul münasibətləri formasında qaytarılmasıdır ki buda öz novbəsində həmin mulkin siğortalanması deməkdir. Siğorta bazarının ən əsas şərtlərinən olan ictimai tələbatın yəni siğortacələrin çox olmasıdır.

III FƏSİL. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta prioritetləri və təkmilləşdirilməsi yolları.

3.1 Azərbaycan Respublikasında sığortanın inkişaf səviyyəsinin artırılması yolları

Sığorta bazarının ən əsas istiqaməti gələcək dövrlərdə onun daha da inkişaf etdirilməsi ilə bağlıdır. Bazar iqtisadiyyatının yüksəlişi və sabitliyinin ən mühüm cəhətlərindən olan iqtisadi proseslərin sığorta təminatlılığıdır ki, respublikamızın ÜDM-ində sığortanın mövcud pay sahəsinin artırılmasının olmasıdır. Sığortanın əsas rolu onun həyata keçirilməsi zamanı ortaya çıxan son nəticəsinin sığortanın tətbiqi sahələrinin optimallaşdırılması sığorta aparılan əməliyyatlarının inkişaf göstəriciləri gəlirlərlərin zərərin tam formada ödənilməsidir. Sığorta şirkətlərinin investisiya fəaliyyətində əsasən sığorta fondunda sərbəst vəsaitlərinin iştirak etməsin, dövlət büdcəsi gəlirlərinin və xərclərinin sığorta gəlirinin təsərrüfat əməliyyatları nəticəsində əldə edilmiş gəlirlər hesabına tamamlanması zamanı böyük əhəmiyyət təşkil edir.

Bazar İqtisadiyyatı şəraitində sığorta bazarının inkişafında əsas rollardan biri əhalinin gəlirləri də böyük əhəmiyyətə malikdir. Buna görə də əhalinin əldə etdiyi gəlir səviyyəsi onun maddi və sosial tələbatını tam şəkildə ödəyirsə, əhali özünün sosial müdafiəsi zamanı əlavə təminat yaratmaq məqsədləri üçün əmlakının, yaxud əmlak mənafeələrinin sığortalanmasını əsas element hesab edəcək və əldə etdiyi mənfəətdən sığorta haqları ödəməklə sığorta müqaviləsini daha çox bağlamağa üstünlük verəcəkdir. Sığorta istehsal prosesində maddi itkilərin əvəzinin ödənilməsini təşkil edən bir termindir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində sığorta xidməti geniş yayılmışdır. İnkişaf etmiş bəzi qərbi ölkələrinin təcrübəsində gödərilir ki iqtisadi və sosial həyatın təsərrüfat subyektlərinin istənilən addımında sığorta münasibətləri müşayiət olunur. Dünyə standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan sığorta işinin inkişafına sığortaçıların hüquq və mənafeələrinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və sığorta daha da inkişaf etdirilməyə başladı.

Respublikamızda sığortanın inkişafı XIX əsrin əvəllərindən başlamışdır. Bu isə ölkəmizdə neft sektorunun inkişafı ilə bağlıdır. Bildiyimiz kimi həmin dövrlərdə neft sənayesi yüksək inkişaf etmişdir və sənaye inkişafı nəticəsində ölkəmizə xarici investitorlar yatırım eləməyə başlamışdır. Ölkəmizdə həmin dövrdə xarici şirkətlər maraqlarını gösdərməyə və fillalarını yaratmışdılar. Bu öz növbəsində sığortanın müəyyən dərəcədə inkişafına məqam yaradır. Qədim bir inkişaf tarix yolu keçən sığorta iqtisadiyyatın canlanmasında mühim rol oynayan sığorta sosial –iqtisadi sistemin ən əsas elementlərindən biridir. Geniş mənada sığortaya vətəndaşların təşkilatların və dövlətin əmək mənafehlərinin müdafiyyəsi kimi təhrif vermək olar. Respublikamızda sığortanın inkişafı XIX əsrin əvəllərindən başlamışdır. Bu isə ölkəmizdə neft sektorunun inkişafı ilə bağlıdır. Bildiyimiz kimi həmin dövrlərdə neft sənayesi yüksək inkişaf etmişdir və sənaye inkişafı nəticəsində ölkəmizə xarici investitorlar yatırım eləməyə başlamışdır. Sığorta istehsal prosesində maddi itkilərin əvəzinin ödənilməsini təşkil edən bir termindir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində sığorta xidməti geniş yayılmışdır. İnkişaf etmiş bəzi qərbi ölkələrinin təcrübəsində gödərilir ki iqtisadi və sosial həyatın təsərrüfat subyektlərinin istənilən addımında sığorta münasibətləri müşayiət olunur. Dünyə standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan sığorta işinin inkişafına sığortaçıların hüquq və mənafehlərinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və sığorta daha inkişaf etdirilməyə başladı. Bu ölkələrin isdər fiziki isdərədə hüquqi şəxsləri öz əmlaklarını həddə sağlamlıqlarını da bir sözlə sahib olduqları nə varsa hamısını bütün risklərdən qorumaq üçün sığorta etdirillər. Beləliklə hər bir şəxs əvvəlcədən müəyyən bir məbləğ ödəməklə öz sağlamlıqlarını və mülklərini təminat altına almış olur və hər hansı hadisə nəticəsində dəymiş ziyanı aradan qaldırmaq üçün heç bir məbləğ ödəmədən sığorta şikətləri tərəfindən dəymiş ziyanı aradan qaldırılır. Ölkəmizdə həmin dövrdə xarici şirkətlər maraqlarını gösdərmiş və fillalarını yaratmışdılar. Bu öz növbəsində sığortanın müəyyən dərəcədə inkişafına məqam yaradır. Qədim bir inkişaf tarix yolu keçən sığorta iqtisadiyyatın canlanmasında mühim rol oynayan sığorta sosial –iqtisadi sistemin ən əsas elementlərindən biridir. Geniş mənada

siğortaya vətəndaşların təşkilatların və dövlətin əmək mənafelelərinin müdafiyyəsi kimi thrif verməkm olar. Sigortaya bir iqtisadi kateqoriya kimi baxdıqda cəmiyyətin və cəmiyyət uzvlərinin gozlənilməz ehtiyacların ötürülməsi üçün lazım olan mərkəzləşdirilmiş pul vəsait ehtiyatlarının yığılması bölüşdürülməsi və isdifadəsi sahəsindən iqtisadi bir munasibəttir. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq rusya imperiyası tərkibində olduğu müddətdə sigorta sahəsinin bir necə isdiqammətdə inkişaf etmişdir. Ancaq musdəqillik əldə etdikdən sonra sigorta sahəsi getdikcə zaman kecdikcə nisbətən inkişaf etməyə başladı. Bunun əsas səbəb XX əsrin əvvəllərindən azərbaycanda neft sektorunun inkişafı ilə bağlıdır. Bundan əlavə olaraq orada işçilərin həyat sigortası əsas yer tuturdu. Bu dövrdən başlayaraq azərbaycanda həyat sigortası inkişaf səviyyəsin yüksəltdi. Bu işidə sigorta cəmiyyətləri və ya sigorta şirkətləri tərəfindən həyata kecirilməyə başladı. Bu dövrlərdə sigortanın inkişafı dövründə kommersiya məqsədli şirkətlər və sigorta cəmiyyətləri böyük rol oynayır. 1913-cü ildə imperiyanın bütün sigorta təşkilatlarından əldə olunan gəlir 22 mlrd. Rubl həcmində əmlak sigortasından gəlir əldə edilmişdir. Həmin dövr ucun siğorta partveli 62 faizi səhimdar cəmiyyətlərin payına 16 faizi zemstvorlar 10 faizi isə səhər siğorta şirkətlərinin səhimdar cəmiyyətlərinin payına duşurdu. O dövrlərdə azərbaycanda həyat sigortası rusiyaya nisbətən daha zəif inkişaf etmişdir.

Respublikamızda həyat sigortasının ən yüksək inkişaf səviyyəsi XX əsrin axırlarına təsaduf edilirdiki buda musdəqillik əldə etdikdən sonra siğorta haqqında qanun qəbul edildi. Bu qanunda sigorta xidmətlərinin inkişafına dair bütün dəsəklər gosdərilməmişdir. 1913-cü ildə respublikamızda həyat sigortasının novu uzrə fəaliyyəat bütün əhali kütləsinin 0.75 faizini təkil edirdi. Bazar iqtisadiyyatına kecid dövründən sonra isə respublikamızda sigorta fəaliyyəti dahada sürətlə inkişaf etməyə başladı. Bazar iqtisadiyyatı dövründə respublikamızda dövlət sigorta sistemi asağıdakı kimi təsvir etdirilmişdir. Sigorta şirkətlərində marketing dedikdə siğortacının kommersiya fəaliyyətinə həyata kecirmək ucun duzgun bazar thlili və xidmətlərin bazarda movqeyini və riskini azaldır. Siğorta marketinqi əsasən yeni yeni məhsulları araşdırır və bazarda necə qarşılanaçağı oyrənilir. Bu öz novbəsində

də həmin məhsulların riskidə arasdırılır. Risklər çox olduqda isə bəzən sigorta məhsulundan da isdehsalı dayandırılı bilir və ona yönətilən xərclər başqa isdiqamətlərə yönəldilir. Sigorta marketinqi ilk dəfə qərbi avropa olkələrində 60-ci illərdə təqdim edilmişdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində infrasturukdurun yaradılması əmtə isdehsalçılarının müsdəqilliyi isdehsal münasibətlərinin inkişafı dövlətin iqtisadiyyatın inkişafına gösdərtdiyi maraq siğortanın inkişaf etdirilməsi olkə ərazisində sahibkarlıqla məşğul olan siziki və hüquqi şəxslərin siğorta xidməti növlərini kəskin surətlə dəyişir və inkişaf etdirilirdi. Sigortaya bir iqtisadi kateqoriya kimi baxdıqda cəmiyyətin və cəmiyyət uzvlərinin gozlənilməz ehtiyacların ötürülməsi üçün lazım olan mərkəzləşdirilmiş pul vəsait ehtiyatlarının yığılması bölüşdürülməsi və isdifadəsi sahəsindən iqtisadi bir münasibəttir

Cədvəl 4

Azərbaycan Dövlət Sigortası			
İcbarı sigorta		Könüllü siğorta	
Vətəndaşlar	Müəsisə və təşkilatlar	Əmlak	Şəxsi
- Sərnişinlərin bədbəxt hasilələrdən siğortası - Vətəndaşlara məxsus əmlakın siğortsı	- İcarəyə verilmiş dövlət əmlakının siğortası - Kənd təsərrüfat müəsisələrinin əmlakının siğortası	- vətəndaşların mülkiyyətində olan əmlakın siğortası - tikililər - ev əmlakı - nəqliyyat vastələri	- Həyat siğortası - qarışıq - ölümə qarşı - müəyyən yaşadək - uşaqların siğortası

[4] N.N.Xudiyev siğorta işi

Respublikamız musdəqillik əldə etdikdən sonra sigorta sahəsində boyuk işlər gorulmuş və inkişaf etdirilmişdir. Buna gorədə respublikamızda sigorta sahəsində bir

necə siğorta haqqında qanunda qəbul edilməmişdir. Respublikamızda dövlət mulkiyyətində idarə və müəsisələrin tərkibində olan əmlakların icbari sigortalanması haqqında qanunda qəbul edilmişdir. Siğortanın muxtəlif sahələrə bolunmasının ən əsas hissəsi sigorta obyektlərində olan bəzi prinsipial fərqlərdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində ölkəmizdə siğorta bazarının hazırkı vəziyyətində siğorta sahəsinin inkişafı ilk öncə siğorta təşkilatlarının maliyyə ehtiyatları siğorta bazarında maliyyə ehtiyatlarının dövryyəsi siğorta sahəsində rəsulərin səmərəli istifadə edilməsindən asılıdır. Maliyyə risklərinin sigorta etdirilməsi dedikdə misal olaraq məsələn hər hansı bir işçinin işdən çıxarılması mənfəətin əldə edilməməsi hüquqi şəxs olduqda işçilərin səhvi və b. Misal gösdərmək olar. Siğorta əməliyyatları aparılan zaman hər hansı bir sigorta novunnən asılı olmayaraq bütün siğorta şirkətləri əldə etdiyi mənfəət və nizamnamə kapitalı üzrə 6 ay müddətində apardığı əməliyyatlar üzrə hesabatı dərk etdirməlidir. Bunun ən əsas səbəbləridə müsdərilərin sigorta secimi zamanı on planda olur. Və nizamnamə kapitalına diqqət yetirilir. Hesabatlar əsasən təsdiq edilən zaman sigorta şirkətlərinin təsdiq etdiyi maliyyə hesabatları təqdim edilir. Siğorta əməliyyatları aparılan zaman hər hansı bir sigorta novunnən asılı olmayaraq bütün siğorta şirkətləri əldə etdiyi mənfəət və nizamnamə kapitalı üzrə 6 ay müddətində apardığı əməliyyatlar üzrə hesabatı dərk etdirməlidir. Bunun ən əsas səbəbləridə müsdərilərin sigorta secimi zamanı on planda olur. Və nizamnamə kapitalına diqqət yetirilir. Hesabatlar əsasən təsdiq edilən zaman sigorta şirkətlərinin təsdiq etdiyi maliyyə hesabatları təqdim edilir. Göründüyü kimi siğorta məhsullarının kəmiyyətcə inkişafı ÜDM-lə sıx bağlıdır.

Qeyri-Dövlət siğorta şirkətlərinin hesabında olan siğorta tədiyyələrinin ümumi məbləği bütün siğortaçılarda daxil olmaqla ümumi siğorta payının 88 %-ni təşkil edirdi. Dünyə standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan siğorta işinin inkişafına siğortaçıların hüquq və mənafeələrinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və siğorta dahada inkişaf etdirilməyə başladı. Siğorta təşkilatlarının fəaliyyəti daxili xarici və qarışıq sigorta bazarlarını əhatə edir. Beynəlxalq termində siğorta təşkilatları siğorta

bazarında sığortanı həm öklə daxilində həm də ölkə xaricində həyata keçirə bilərlər. Bunun üçündə sığorta şirkətləri beynəlxalq sığorta bazarında rəqabətə tab gətirmək üçün yeni yeni məhsullar yaradıllar və inkişaf etdirillər. Sığorta bazarı təkliflərin formalaşdığı və təkliflərin təlabata yarandığını ifadə edən alqı satqı obyektidir. Cəmiyyət dövlət öz simasında icbari sığortanı müəyyən edir. İcbari sığortada maddi zərərin ödənilməsi pul yardımının gösdərilməsi həm zərərçəkən şəxsin həm də ictimai maraqlara toxunan zaman sığortaşının müvafiq maraq dairəsində təsdiq edilmiş sığorta məbləğinin icbari ödənilməsi təşkil edir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində sığorta xidməti geniş yayılmışdır. İnkişaf etmiş bəzi qərb ölkələrinin təcrübəsində gödərilir ki iqtisadi və sosial həyatın təsərrüfat subyektlərinin istənilən addımında sığorta münasibətləri müşayiət olunur. Düny standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan sığorta işinin inkişafına sığortaçıların hüquq və mənafeələrinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və sığorta dahada inkişaf etdirilməyə başladı.

cədvəl 5

2016_cı il üzrə hesablanan sığorta haqları

və sığorta ödənişləri

M Ə L U M A T

(təcili məlumatlar əsasında)

(manatla)

№	Sığortaçının adı	Sığorta Haqları	Sığorta Ödənişləri
1	“A-Qroup Sığorta Şirkəti” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	12 603 446	7 244 580
2	“AXA MBASK” Sığorta Şirkəti A.S.C.	18 316 136	10 689 919
3	“Alfa Sığorta” A.S.C.	2 422 064	1 548 990
4	“AtaSığorta” A.S.C.	10 466 922	4 231 706
5	“Atəşgah Həyat” Sığorta Şirkəti A.S.C.	39 124 190	18 234 700
6	“Atəşgah” Sığorta Şirkəti A.S.C.	43 544 036	15 918 350

7	“AzSığorta” A.S.C.	32 763 867	7 915 568
8	Azərbaycan Respublikası Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti	41 384 364	13 164 800
9	“Azərbaycan Sənaye Sığorta” A.S.C.	10 073 570	4 351 958
10	“Azərqarant Sığorta” A.S.C.	299 949	3 367
11	“Bakı Sığorta” A.S.C.	2 422 090	1 729 441
12	“Başak İnam Sığorta Şirkəti” A.S.C.	1 006 736	831 661
13	“Beynəlxalq Sığorta Şirkəti” A.S.C.	11 240 596	3 931 668
14	“Buta Sığorta” A.S.C.	2 295 019	4 788 069
15	“Era Trans Sığorta” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	0,00	183 500
16	“Günay Sığorta” A.S.C.	80 339	97 159
17	“Mega Sığorta” A.S.C.	17 623 968	2 307 119
18	“Paşa Həyat Sığorta” A.S.C.	54 526 447	16 349 700
19	“Paşa Sığorta” Şirkəti A.S.C.	64 780 267	29 885 876
20	“Qala Həyat” Sığorta Şirkəti A.S.C.	22 827 376	17 649 085
21	“Qarant Sığorta” A.S.C.	4 511 195	3 594 936
22	“Rəvan Sığorta” A.S.C.	2 141 654	1 243 081
23	“Standard Insurance” Sığorta Şirkəti A.S.C.	19 728 971	7 826 775
24	“Xalq Sığorta” A.S.C.	10 219 189	5 257 900
25	"Qala Sığorta" A.S.C.	62 135	53 342
26	“İPƏK YOLU SIĞORTA” A.S.C.	17 554 684	635 313
27	“Əmrah Sığorta” A.S.C.	886 206	572 742
	YEKUN	442 905 431	180 241 316

2016-cü il üçün Azərbaycan Respublikasında 27 sığorta şirkəti tərəfindən 442 905 431,39 manat sığorta haqları hesablanmışdır. DSNX-nin hesabatına əsasən, hesablanmış sığorta haqları (2014-cü ildə 428 191 197,52manat) ilə müqayisədə

13,72 milyon manat və ya 3,3% çoxdur. 2016-cü ildə sığorta şirkətlərinin ödənişləri 180 241 316,50 manat təşkil edib ki, bu da 2015-cü illə ödənişlərilə müqayisədə 23,12 milyon manat və ya 14,8% çoxdur.

3.2 Dünya sığorta sisteminin müsbət cəhətlərinin A.R-sı reallığına tətbiqi

Maliyyə idarəetməsinin ən mühim əlamətlərindən biri olaraq planlaşdırmanı misal gösdərə bilərik. Planlaşdırmanın müxtəlif anlayışlar vermək olar. Planlaşdırma dedikdə ilk öncə kəmiyyət və keyfiyyət baxımından hansısa məqsədyönlü işlərin görülməsinə hazırlanması, yerinə yetirilməsi, qəbul edilməsi kimi baxılır. Planlaşdırmanın əsas məqsədi görülməyəcək işlərin əvvəlcədən planı tərtib edilir orada risklər analiz edilir və təhlil edilir. Hansısa çatışmamazlıqlar olduqda aradan qaldırılır. Bu əsasən sığorta məhsulları işlənilib hazırlanarkən qeyd olunur. Və öz nəvbəsində planlaşdırma vasitəsilə həmin məhsulun bazarda necə qarşılanacağı araşdırılır. Sığorta məhsulunda olan çatışmamazlıqlar aradan qaldırılır. Göründüyü kimi sığorta məhsullarının kəmiyyətə inkişafı ÜDM-lə sıx bağlıdır. ÜDM-in inkişaf siviyyəsinin yüksək olması ilə daha sıxdır. Bazar iqtisadiyyatı dövründə sığorta planlaşdırmanı heçdə inkar etmir. Çünki bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta bazarına məhsullar təqdim edilmədikdən öncə onun planlaşdırılması həyata keçirilir və dəyərləndirilir. Strateji planlar sığorta şirkətlərinin fəaliyyətində hər hansı mənfi cəhətləri məhdudlaşdırmır. Buna əsasən aşağıdakıları misal gösdərə bilərik

- 1) Sığortanın inkişaf isdiqamətləri
- 2) Bu isdiqamətlərin təhlil edilməsi üçün həyata keçirilən tədbirlər toplusu
- 3) İşin icra olunmasına görə nəzarət tədbirləri

Sığorta şirkətlərinin maliyyə gösdəriciləri həm proqnoz hesabına həm də, plan hesabları kifayət qədər düzgün işlənilib hazırlandığı üçün burada öz əksini tapır. Bunları maliyyə gösdəricilərinin əsası kimi təqdim edə bilərik.

- 1) Balans metodu yolu ilə - burada maliyyə planları bir –biri ilə uzlaşdırılır. Maliyyə gösdəricilərinin yaranma mənbələri maliyyə nəticələrinin tətbiqinin tarazlaşmasından isdiftə edilir

- 2) Eksrtapoliyasiya metodu – bu əsasən maliyyə muhasibat gösdəricilərinin dinamikasının hesablanması ilə bağlıdır
- 3) Normativ metod – qanunvericiliyə uyğun olaraq müəyyən edilmiş normalara uyğun işlənilib hazırlanması

Planlaşdırma zamanı sığorta şirkətlərinin ən əsas vəzifələrindən biri planlaşdırılmanın düzgün həyata keçirilməsidir. Maliyyə planlaşdırılmasının aşağıdakı cədvəldə əks etdirilmişdir.

Cədvəl 6

Maliyyə planlaşdırılması sistemi	Tərtib edilən olanların formaları	Planlaşdırma müddətləri
Perspetktiv (strateji) planlaşdırma	<ul style="list-style-type: none"> - Sığorta resuslarının hərəkəti proqnozu - Maliyyə nəticələri hesabatı proqnozu - Balans hesabatı proqnozu 	3-5 il
Cari planlaşdırma	<ul style="list-style-type: none"> - Fəaliyyət üzrə gəlir və xərclər planı - Təkrarsığorta üzrə plan - Aktiv və oassivlərin vəziyyətində olan proqnoz - Tədiyyəqabliyyətli proqnoz 	1 il
Operativ planlaşdırma	<ul style="list-style-type: none"> - Ödəniş təqvimi - Kassa planı - Sığorta mükafatlarının daxil olması vəs. 	Ay,rüb,yarımil

[6] N.N Xudiyev Sığorta işinin əsasları Muasir sığorta

Strateji planlaşdırma zamanı ilk əvvəl pul vəsaitlərin maksimum təhlil edilməsi və inventarizasiyalaşdırılması, planların əldə edilməsi ilə sıx bağlıdır. Stateji planlaşdırma zamanı şirkətin öz məqsədlərinə nail olmaq üçün vacib əməllərdən biridir.

Stateji planlaşdırma işlənilib hazırlanan zaman onlar sığorta şirkətinin bütün maraqları ön olanda olur. Bazar iqtisadiyyatı dövründə müasir sığorta planı işlənilib hazırlanan zaman maliyyə strategiyaları aşağıdakı kimi təsnifləçdirilir və bu mərhələləri əhatə edir.

- 1) Strategiyanı reallaşdırdıqdan sonra onun istifadə müddəti
- 2) Sığorta şirkətlərini əhatə edən xarici maliyyə ehtiyatlarının mühitinin təhlili.
- 3) Fəaliyyət zamanı strategiyanın məqsədlərini formalaşdırmaq
- 4) Sığorta şirkətlərinin maliyyə isdiqamətlərinin işlənilib hazırlanması
- 5) Tərtib edilmiş strategiya planının işlənilib hazırlanması

Strateji planlaşdırma zamanı xüsusilə diqqət sığorta şirkətinin ümumi strategiya maliyyə ehtiyatlarının hansı formada işlənilib hazırlanması və necə təhlil ediləcəyi əsas durur.

Bunun əsas məqsədi aşağıdakılardır.

- Onlar obyektiv və dugun olmalıdır
- Bu cür məqsədlər konkret olmalıdır yəni məqsədyonlu
- İrəli sürülən məqsədlər düzgün dəyərləndirilməlidir və təhlil edilməlidir.

Sığorta bazarı təkliflərin formalaşdığı və təkliflərin təlabata yarandığını ifadə edən alqı satqı obyektidir. Cəmiyyət dövlət öz simasında icbari sığortanı müəyyən edir.

İcbari sığortada maddi zərərin ödənilməsi pul yardımının gösdərilməsi həm zərərcəkən şəxsin həm də ictimai maraqlara toxunan zaman sığortaşının müvafiq maraq dairəsində təsdiq edilmiş sığorta məbləğinin icbari ödənilməsi təşkil edir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində sığorta xidməti geniş yayılmışdır.

Inkişaf etmiş bəzi qərb ölkələrinin təcrübəsində gödərilir ki iqtisadi və sosial həyatın təsərrüfat subyektlərinin istənilən addımında sığorta münasibətləri müşayyət olunur. Düny standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan

siğorta işinin inkişafına siğortaçıların hüquq və mənafeələrinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və siğorta dahada inkişaf etdirilməyə başladı.

Siğorta istehsal prosesində maddi itkilərin əvəzinin ödənilməsini təşkil edən bir termindi. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində siğorta xidməti geniş yayılmışdır. İnkişaf etmiş bəzi qərb ölkələrinin təcrübəsində gödərilir ki iqtisadi və sosial həyatın təsərrüfat subyektlərinin istənilən addımında siğorta münasibətləri müşayyət olunur. Dünyə standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan siğorta işinin inkişafına siğortaçıların hüquq və mənafeələrinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və siğorta dahada inkişaf etdirilməyə başladı. Bu ölkələrin isdər fiziki isdərsədə hüquqi şəxsləri öz əmlaklarını hədda sağlamlıqlarında bir sözlə sahib olduqları nə varsa hamısını bütün risklərdən qorumaq üçün siğorta etdirillər. Beləliklə hər bir şəxs əvvəlcədən müəyyən bir məbləğ ödəməklə öz sağlamlıqlarını və mülklərini təminat altına almış olur və hər hansı hadisə nəticəsində dəymiş ziyanı aradan qaldırmaq üçün heç bir məbləğ ödəmədən siğorta şikətləri tərəfindən dəymiş ziyan aradan qaldırılır.

Respublikamız musdəqillik əldə etdikdən sonra siğorta sahəsində boyuk işlər görülmüş və inkişaf etdirilmişdir. Buna görə də respublikamızda siğorta sahəsində bir necə siğorta haqqında qanunda qəbul edilmişdir. Respublikamızda dövlət mulkiyyətində idarə və müəsisələrin tərkibində olan əmlakların icbari siğortalanması haqqında qanunda qəbul edilmişdir. Siğortanın muxtəlif sahələrə bolunməsinin ən əsas hissəsi siğorta obyektlərində olan bəzi prinsipial fərqlərdir. Respublikamızda siğortanın inkişafı XIX əsrin əvəllərindən başlamışdır. Bu işə ölkəmizdə neft sektörünün inkişafı ilə bağlıdır. Bildiyimiz kimi həmin dövrlərdə neft sənayesi yüksək inkişaf etmişdir və sənaye inkişafı nəticəsində ölkəmizə xarici investitorlar yatırım eləməyə başlamışdır. Ölkəmizdə həmin dövrdə xarici şirkətlər marağ gösdərməyə və fillalarını yaratmışdılar. Bu öz növbəsində siğortanın müəyyən dərəcədə inkişafına məqam yaradır. Qədim bir inkişaf tarix yolu keçən siğorta iqtisadiyyatın canlanmasında muhim rol oynayan siğorta sosial –iqtisadi sistemlərin ən

əsas elementlərindən biridir. Geniş mənada sığortaya vətəndaşların təşkilatların və dövlətin əmək mənafeələrinin müdafiyyəsi kimi təhrif vermək olar. Respublikamızda sığortanın inkişafı XIX əsrin əvəllərindən başlamışdır. Bu isə ölkəmizdə neft sığortasının inkişafı ilə bağlıdır. bildiyimiz kimi həmin dövrlərdə neft sənayesi yüksək inkişaf etmişdir və sənaye inkişafı nəticəsində ölkəmizə xarici investitorlar yatırım eləmə başlaməşdər. Ölkəmizdə həmin dövrdə xarici şirkətlər maraqlar gösdərmiş və fillalarını yaratmışdılar.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində ölkəmizdə sığorta bazarının hazırkı vəziyyətində sığorta sahəsinin inkişafı ilk öncə sığorta təşkilatlarının maliyyə ehtiyatları sığorta bazarında maliyyə ehtiyatlarının dövryyəsi sığorta sahəsində rusların səmərəli istifadə edilməsindən asılıdır. Sığorta şirkətlərində marketing dedikdə sığortacının kommersiya fəaliyyətini həyata keçirmək üçün düzgün bazar tətbiqi və xidmətlərin bazarda mövqeyini və riskini azaldır. Sığorta marketinqi əsasən yeni yeni məhsulları araşdırır və bazarda necə qarşılanacağı öyrənilir. Bu öz növbəsində də həmin məhsulların riskində ərsədir. Risklər çox olduqda isə bəzən sığorta məhsulundan da isdehsal dayandırılı bilər və ona yönətilən xərclər başqa isdehsal xərclərə yönəldilir. Sığorta marketinqi ilk dəfə qərbi avropa ölkələrində 60-ci illərdə təqdim edilmişdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində infrastrukturun yaradılması əmtə isdehsalçıların müsdəqilliyi isdehsal münasibətlərinin inkişafı dövlətin iqtisadiyyatın inkişafına gösdərmiş maraqlar sığortanın inkişaf etdirilməsi ölkə ərazisində sahibkarlıqla məşğul olan sənaye və hüquqi şəxslərin sığorta xidməti növlərini kəskin sürətlə dəyişir və inkişaf etdirilirdi.

Maliyyə risklərinin sığorta etdirilməsi dedikdə misal olaraq məsələn hər hansı bir işçinin işdən çıxarılması mənfəətin əldə edilməməsi hüquqi şəxs olduqda işçilərin səhvi və b. misal gösdərmək olar. Dövlət vergiləri ödəyən zaman buna əlavə dəyər vergisi muhtəlif əmtələrə görə aksiz vergiləri qiymətli kağızlara görə vergilər gəlirdən əldə edilən mənfəət vergiləri və dövlət rüsumları daxildir. Sığorta bazarı təkliflərin formalaşdığı və təkliflərin tələbatı yarandığını ifadə edən alqı satqı obyektidir. Cəmiyyət dövlət öz simasında icbari sığortanı müəyyən edir. İcbari

sigortada maddi zərərin ödənilməsi pul yardımının gösdərilməsi həm zərərcəkən şəxsin həm də ictimai maraqlara toxunan zaman siğortaşının müvafiq maraq dairəsində təsdiq edilmiş siğorta məbləğinin icbari ödənilməsi təşkil edir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində siğorta xidməti geniş yayılmışdır. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində siğorta xidməti geniş yayılmışdır. İnkişaf etmiş bəzi qərb ölkələrinin təcrübəsində gösdərilir ki, iqtisadi və sosial həyatın təsərrüfat subyektlərinin istənilən addımında siğorta münasibətləri müşayyət olunur. Dünyay standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan siğorta işinin inkişafına siğortaçıların hüquq və mənafelərinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və siğorta dahada inkişaf etdirilməyə başladı. Bu ölkələrin isdər fiziki isdərsədə hüquqi şəxsləri öz əmlaklarını həddə sağlamlıqlarını da bir sözlə sahib olduqları nə varsa hamısını bütün risklərdən qorumaq üçün siğorta etdirillər. Beləliklə hər bir şəxs əvvəlcədən müəyyən bir məbləğ ödəməklə öz sağlamlıqlarını və mülklərini təminat altına almış olur və hər hansı hadisə nəticəsində dəymiş ziyanı aradan qaldırmaq üçün heç bir məbləğ ödəmədən siğorta şikətləri tərəfindən dəymiş ziyan aradan qaldırılır.

Respublikamızda həyat sigortasının ən yüksək inkişaf səviyyəsi XX əsrin axırlarına təsaduf edilirdiki buda musdəqillik əldə etdikdən sonra siğorta haqqında qanun qəbul edildi. Bu qanunda sigorta xidmətlərinin inkişafına dair bütün dəsdəklər gösdərilmişdir. 1913-cü ildə respublikamızda həyat sigortasının novu uzrə fəaliyyəyat bütün əhali kütləsinin 0.75 faizini təkil edirdi. Bazar iqtisadiyyatına kecid dövründən sonra isə respublikamızda sigorta fəaliyyəti dahada sürətlə inkişaf etməyə başladı. Bazar iqtisadiyyatı dövründə respublikamızda dövlət sigorta sistemi aşağıdakı kimi təsvir etdirilmişdir. Sigortaya bir iqtisadi kateqoriya kimi baxdıqda cəmiyyətin və cəmiyyət uzvlərinin gozlənilməz ehtiyacların ötürülməsi üçün lazım olan mərkəzləşdirilmiş pul vəsait ehtiyatlarının yığılması bölüşdürülməsi və isdifadəsi sahəsindən iqtisadi bir munasibəttir.

Maliyyə risklərinin sigorta etdirilməsi dedikdə hər hasnsi bir səbəblərdən kassaya mədaxilin daxil olmaması gəlirin itirilməsi riskini azaldır. Bu siğorta novu

əmlak sigortasının bir novudur. Maliyyə risklərinin sigorta etdirilməsi dedikdə misal olaraq məsələn hər hansı bir işçinin işdən çıxarılması mənfəətin əldə edilməməsi hüquqi şəxs olduqda işçilərin səhvi və b. Misal gösdərmək olar. Siğorta əməliyyatları aparılan zaman hər hansı bir sigorta novunnən asılı olmayaraq bütün siğorta sirkətləri əldə etdiyi mənfəət və nizamnamə kapitalı uzrə 6 ay müddətində apardığı əməliyyatlar uzrə hesabatı dər etdirməlidir. Dünyay standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan siğorta işinin inkişafına siğortaçıların hüquq və mənafeələrinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və siğorta dahada inkişaf etdirilməyə başladı. Dövlət vergiləri odəyən zaman buna əavə dəyər vergisi muxtəlif əmtələrə gorə aksiz vergiləri qiymətli kagızlara gorə vergilər gəlirdən əldə edilən mənfəət vergiləri və dövlət rusumları daxildir.

Yerli bələdiyyə vergilərinə isə torpaq vergiləri hər hansı məqsədli rusumlara gorə alınan vergilər və b. Daxildir. Onuda bildirmək lazımdır ki sigorta sirkətləri siğorta əməliyyatları aparən zaman əavə dəyər vergi odənilməsindən azad olurlar. Siğorta sirkətləri baqa əməliyyatlar aparən zaman ƏDV əməliyyat stavkası 18 faiz həcmində nəzərdə tutulmuşdur.

Siğortaya bir iqtisadi kateqoriya kimi baxdıqda cəmiyyətin və cəmiyyət üzvlərinin gözlənilməz ehtiyacların ötürülməsi üçün lazım olan mərkəzləşdirilmiş pul vəsait ehtiyatlarının yığılması bölüşdürülməsi və isdifadəsi sahəsindən iqtisadi bir münasibətdir. Siğortanı iqtisadi kateqoriyaya kimi gösdərən əlamətlərə bunları aid etmək olar.

1. Siğortada vəsaitlərin yenidən bölüşdürülməsi münasibətləri formalaşır ki, bu da siğortaçılara dəymiş maddi zərərlərin siğorta hadissəsinin baş vermə mümkünlüyü və sigorta riskinin mümkünlüyü ilə şərtidir. Buna gorə də sigorta ictimai istehsalda siğortanın müdafiəsi kateqoriyasına aid etmək olar.
2. Vəsaitlərin yenidən paylaşdırılması münasibəti qapalı xarakder daşıyır. Vəsaitlərin yenidən bölüşdürülməsi prinsipi baş vermiş siğorta hadisəsi zamani dəymiş ziyanın pul vəsaiti hesabına odənilməsinin bütün işdirakçılar arasında

bölüşdürülməsidir. Zərərin qapalı şəkildə bölüşdürülməsi sığorta işdirakçılarının təsbit edilmiş sığorta haqları hesabına formalaşan məqsədli şəkildə yaradılan sığorta fondları hesabına olur.

3. Sığorta dəymiş zərərin ərazi vahidləri arasında zaman üzrə bölüşdürülməsini nəzərdə tutur. Bu zaman sığorta fondları ərazi üzrə səmərəli şəkildə yenidən bölüşdürülməsi sığortalanmış təsərrüfat ərazisinin boyuk olması rol oynayır.
4. Sığortanın ən əsas xarakterik xüsusiyyətlərindən biridə sığorta fondundan səfərbər olmuş maliyyə vəsaitlərinin geri qaytarılmasıdır. Sığorta ödəmələri sığorta tarifləri əsasında təyin edilir. Sığorta tarifləri iki cür olur. Netto ödəmə və brutto ödəmə.

Netto ödəmə - hesabat dövrü ərzində sığortalanmış ərazidə ehtimal edilən zərərin miqdarı əsasında müəyyən edilir və həmin ərazidə hesabat ilində baş vermiş zərər pul ödəniş formasında geri qaytarılır. Sığortanın muxtəlif sahələrə bolunmasının ən əsas hissəsi sığorta obyektlərində olan bəzi prinsiplial fərqlərdir. Buna görə sığorta münasibətlərini 4 əsas sahələrə bolmək olar əmlak sığortası əhalinin sosial həyat səviyyəsinin sığortası sahibkarlıq risklərinin azaldılması sığortası və məsuliyyət sığortası təşkil edir. əmlak sığortası vətəndaşların öz əmlaklarını konullu şəkildə sığorta etdirməsidir ki həmin əmlaka dəyən zərər görə sığorta şirkətləri muqavilə quvvədə olduğu zmana məsuliyyət daşıyıllar.

Maliyyə kredit sahəsinin ən əsas hissəsi olan sığorta bazarında istehsal prosesi zamanı sığorta mahiyyətini nəzərə alır və onun musdəqil fəaliyyət gosdərməsini təmin edir. Sığorta fəaliyyətinin başqa təsərrüfat subyektlərindən fərqləndirən əsas amil koklu şəkildə fərqləndirilir. Cunki bu fəaliyyət novu istehsal prosesində fasiləsizliyi muxtəlif təsadufi bas verən nəticələr əsasında dəyən zərəri odənilməsinə yonləndirilmiş fəaliyyət novudur. Sığorta riskləri başqa başqa fərdi olcuyə malikdirlər. Onların həcmi əsasən bir sira sığorta hadisələrinin baş vermə ehtimalından aslılıdır. Forsmajor hallarda baş verən dagıdıcı quvvələr nəticəsində sığorta hadissəsi insanların istehsal məhdullarını və onların həyatlarını sığortalayır yəni zərəri qaşılıyır. Bu cur şəraitdə baş verən sığorta şirkətlərinin fəaliyyəti boyuk

əhəmiyyətə malikdir. Sığort bazırının inkişafını əsasını əhalinin gəlirləridə boyuk əhəmiyyətə malikdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sigortanın inkişafına əhalinin gəlirlilik səviyyəsidə on planda olur. Bunun əsas səbəblərindən biri əhali gəlirləri yuksək olduqda hər bir vətəndaş oz mulkiyyətini sigorta etdirir. Bu da oz novbəsində sığorta bazarının yuksək inkişafını təmin edir. Buna gorə əsasən əhalinin əldə etdiyi gəlirlərin yuksək olmasıdır ki əhali oz təlabatını tam odədikdə digər sahələrdə hər hansı bir məbləği ayıra bilir. Beynəlxalq sigorta maliyyəsinin hərəkət verici quvvəsin ozundə əks etdirən qloballaşma dövründə beynəlxalq sigorta bazarın əsas gosdərici kimi goturmək olar. Sığorta haqqında qanuna əsasən sığorta şirkətlərinə 3 əsas isdiqamətdə investisiya yatırmağa imkan yaradır. Bunlar sşığıdakılardı

1. Qiymətli kağızlar bazarı
2. Daşınmaz əmlak bazarı
3. Kredit və depozitlər

Bu qanuna əsasən ölkə ərazisində sığortaşirkətləri kaptallarında olan öz paylarının həmin bu bazarda investisiya yatıraraq əlavə gəlir sahəsi ilə məşğul olurlar. Fransada sığorta şirkətləri digər kommersiya şirkətləri kimi əldə etdiyi mənfəətdən 33% həcmində gəlir vergisi dövlət büdcəsinə ödəyillər. Azərbaycan Respublikasının vergi qanunvericiliyinə uyğun olaraq Respublikamızda fəaliyyət gösdərən sığorta şirkətləri ƏDV üzrə vergidən azadırlar. Azərbaycanda sığorta fəaliyyətinə nəzarəti Dövlət sigğorta nəzarət xidməti yerinə yetirir. DSN xidməti əsasən 2 isdiqamətdə yerinə yetiri

1. Azərbaycan Respublikasında vətəndaşların sığorta şirkətlərinin, sığorta bazarının başqa iştirakçıları habelə sığortanın tənzimlənməsi, bütün mənafeələrin qorunmasına nəzarəti yerinə yetiri.
2. Azərbaycan Respublikasında bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi, inkişafı haqqında qanunların qəbul edilməsi və inkişafı haqqında bir sıra tədbirlərin görülməsi

Planlaşdırmanın müxtəlif anlayışlar vermək olar. Planlaşdırma dedikdə ilk öncə kəmiyyət və keyfiyyət baxımından hansısa məqsədyönlü işlərin görülməsinə hazırlanması,

yerinə yetirilməsi, qəbul edilməsi kimi baxılır. Planlaşdırmanın əsas məqsədi görülməli işlərin əvvəlcədən planı tərtib edilir orada risklər analiz edilir və təhlil edilir. Hansısa çatışmamazlıqlar olduqda aradan qaldırılır. Bu əsasən sığorta məhsulları işlənilib hazırlanarkən qeyd olunur. Və öz növbəsində planlaşdırma vasitəsilə həmin məhsulun bazarda necə qarşılanacağı araşdırılır. Sığorta məhsulunda olan çatışmamazlıqlar aradan qaldırılır. Göründüyü kimi sığorta məhsullarının kəmiyyətə inkişafı ÜDM-lə sıx bağlıdır. ÜDM-in inkişaf siviyyəsinin yüksək olması ilə daha sıxdır. Bazar iqtisadiyyatı dövründə sığorta planlaşdırmanı heçdə inkar etmir. Çünki bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta bazarına məhsullar təqdim edilmədikdən öncə onun planlaşdırılması həyata keçirilir və dəyərləndirilir. Strateji planlar sığorta şirkətlərinin fəaliyyətində hər hansı mənfi cəhətləri məhdudlaşdırmır. Respublikamızda sığortanın inkişafı XIX əsrin əvvəllərindən başlamışdır. Bu isə ölkəmizdə neft sektorunun inkişafı ilə bağlıdır. Bildiyimiz kimi həmin dövrlərdə neft sənayesi yüksək inkişaf etmişdir və sənaye inkişafı nəticəsində ölkəmizə xarici investitorlar yatırım etməyə başlamışdır. Ölkəmizdə həmin dövrdə xarici şirkətlər maraqlarını qorumaq və fillalarını yaratmışdılar. Bu öz növbəsində sığortanın müəyyən dərəcədə inkişafına məqam yaradır. Qədim bir inkişaf tarix yolu keçən sığorta iqtisadiyyatın canlanması üçün mühim rol oynayan sığorta sosial –iqtisadi sistemin ən əsas elementlərindən biridir. Geniş mənada sığortaya vətəndaşların təşkilatların və dövlətin əmək mənafehlərinin müdafiyyəsi kimi tərif vermək olar. Sığorta bazarı təkliflərin formalaşdığı və təkliflərin tələbatı yarandığını ifadə edən alqı satqı obyektidir. Cəmiyyət dövlət öz simasında icbari sığortanı müəyyən edir. İcbari sığortada maddi zərərin ödənilməsi pul yardımının göndərilməsi həm zərərçəkən şəxsin həm də ictimai maraqlara toxunan zaman sığortaşının müvafiq maraqlarını təmin etməsi üçün təsdiq edilmiş sığorta məbləğinin icbari ödənilməsi təşkil edir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində sığorta xidməti geniş yayılmışdır. İnkişaf etmiş bəzi qərbi ölkələrinin təcrübəsində gödərilir ki iqtisadi və sosial həyatın təsərrüfat subyektlərinin istənilən addımında sığorta münasibətləri müəyyən olunur. Dünyanın standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan sığorta işinin

inkişafına sığortaçıların hüquq və mənafeələrinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və sığorta daha inkişaf etdirilməyə başladı. Sığortaçıların sığorta fəaliyyətinin ən əsas ondan ibarətdir ki, sığorta olunmuş əmlakı onunla bağlı zərərlərin sığortaçıların həyat və sağlamlıqlarına dəyən zərərin ödənilməsindən ibarətdir. Sığorta sığortalı ilə sığorta şirkətləri arasında bağlanan müqavilə ilə tənzimlənir. Sığorta şirkətləri hüquqi və fiziki şəxslərin əmtə istehsalçıların sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olanların iqtisadi maraqlarının qorunması təmin edən bir vasitədir. Bazar iqtisadiyyatı inkişaf etdikcə ölkələrdə sığorta fəaliyyəti yüksək inkişaf etmişdir. Sığorta şirkətləri yalnız sığorta və təkrar sığorta fəaliyyətini həyata keçirmək üçün hüquqi şəxs olaraq fəaliyyət gösdərirlər. Sığorta xidmətləri fəaliyyəti bank istehsal və ticarət fəaliyyətləri ilə məşğul ola bilməzlər. Müsdəqillik qazandıqdan sonra ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatı şəraitində bir çox sığorta şirkətləri yaradılmışdır. Həmin dövrdə ticarətin daha gəlirli olması ilə əlaqədar sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinə daha çox önəm verilirdi ki bu sahədə risklər daha aşağı salınsın. Bunun əsas məqsədi ondan ibarətdir ki ticarət və istehsal sahəsində həmin məhsullara dəyən ziyanı qarşılamaq üçün sığorta şirkətlərinə önəm verilirdi. Sığorta şirkətləri mənfəət əldə edən hüquqi şəxs kimi fəaliyyət gösdərirlər. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində mənfəət əldə etmək üçün hər hansı bir fəaliyyət növü ilə məşğul olmalıdır.

Respublikamızda fəaliyyət gösdərən sığorta şirkətləri MMC və Səhmdar cəmiyyət formasında fəaliyyət gösdərirlər. MMC kimi fəaliyyət gösdərdikdə bir və ya bir neçə təsisçi tərəfindən yaradılıb fəaliyyət gösdərir. Bu fəaliyyət kimi yaradıldıqda əldə edilən mənfəət təsisçilərin faizlərinə uyğun olaraq bərabər bölünür. Təsisçilər onların öhdəlikləri üzrə məsuliyyət daşıyıllar və cəmiyyətin fəaliyyəti ilə bağlı zərər olduqda qoyduqları pay üzrə məsuliyyət daşıyıllar. Sığorta fəaliyyətinin digər iştirakçıları sığorta şirkətləri ilə müqavilə bağlayan fiziki və hüquqi şəxslərdir. Hər bir vətəndaş sığorta müqaviləsi bağlayarkən öz əmlakının müdafiəsini təminat alır yəni hər hansı hadisə zamanı dəymiş ziyanı pul müqabilində geriye sığortaçıya qaytarır. Sığorta müqaviləsinin şərtlərinə uyğun olaraq dəymiş ziyan sığorta müqaviləsində gösdərilən

tarif dərəcəsinə uyğun olaraq müəyyən olunur. Sığortaşının gösdərdiyi sığorta xidmətinə uyğun olaraq sığorta şirkətinə müəyyən olunmuş miqdarda pul ödənilir. Müasir dövrdə sığorta işinin ən yüksək cəhətlərindən biri sığorta şirkətlərində kapital yığımının getdikcə sürətlənməsidir. Kapitalın sürətlə yüksəlməsi inkişaf etmiş ölkələrdə sığorta bazarına böyük təsir gösdərir. Maliyyə ehtiyatlarında böyük rol oynayır. Sığorta şirkətləri sığorta xidmətlərini təqdim edərək sığorta bazarının kapitalına diqqət yetirir. Sığorta şirkətləri sığortanın uzunmüddətli novunnəndə istifadə edilərkə bu əsasən sığorta şirkətlərinin bazardakı nüfuzundan da asılıdır. Yəni müsdərilər sığorta şirkəti seçən zaman onun bazarda hansı nüfuzda olduğunda araşdırılır. Sığorta şirkətlərinə lisenziyaların verilməsinin əsas məsələsi dövlət tərəfindən sığorta şirkətlərinə nəzarətin yerinə yetirilməsidir. Bunların hamısı respublikamızın sığorta haqqında qanununa əsasən nəzarət edilir və onunla tənzimlənilir. Onuda qeyd edək ki hec bir sığorta şirkəti əlavə kommərsiya sahəsi üzrə məşqul ola bilməzlər. Netto ödəmə- hesabat dövrü ərzində sığortalanmış ərazidə ehtimal edilən zərərin miqdarı əsasında müəyyən edilir və həmin ərazidə hesabat ilində baş vermiş zərər pul ödəniş formasında geri qaytarılır. Buda sığorta şirkətlərinin günü gündən inkişaf səviyyəsinin göstəri.

Ölkəmizdə sığortanın inkişaf səviyyəsini bir neçə mərhələyə bölmək olar.

1. İnqilabdan əvvəlki dövr
2. Sovet dövrü
3. Müasir dövr

Sığorta sisteminin 1-ci mərhələsi Rus impertaroluq dövrünə təsadü edildiyi üçün o qederde əhəmiyyət kəsb etmir. Başqa bir mövqeydən həmin dövr impetarluqda olduğu üçün həmin dövrün şərtlərini indiki müasir tövrdə tətbiq etmək zəruridir. 2-ci mərhələdə bank maliyyə sığorta sisteminin milli maraqlara uyğun olaraq təkmiləşdirilməsi istiqamətində müxtəlif layihələr işlənilib hazırlanmışdır. ancaq sovet hakimiyyəti quruldu bir müddətdən sonra sığorta dövlət insari halini almışdır. Həmin dövrdə azərbaycanda sığorta xidməti SSRİ-nin dövlət sığorta idarəsi tabeliyyində Azərbaycan Baş dövlət sığorta idarəsi nəzarəti həyata keçirirdi. 3-cü mərhələdə isə

müsdəqillik əldə etdikdən sonra sığorta xidməti haqqında qanun qəbul edildi və sığorta xidməti azad müsdəqil şəkildə inkiçaf etməyə başladı. Ancaq maliyyə nazirliyi öz təşəbbusu ilə sığorta şirkətlərinin fəaliyyətin dayandıra bilər bu hallar isə aşağıdakılardır.

- Sığorta şirkəti (lisenziya sahibi) tərəfindən fəaliyyətin dayandırılmasına aid ərizə
- Lisenziyanın alınması üçün ərizədə sığorta şirkəti tərəfindən bəzi məlumatlar düzgün olmadıqda
- Xitam zamanı məhkəmənin müvafiq qərarı olduqda
- Sığorta şirkəti hüquqi şəxs kimi fəaliyyətin dayandırdıqda
- Və respublikamızın digər normativ hüquq aktları qaydalarına uyğun olaraq digər başqa hallarda

Həmin verilmiş lisenziya maliyyə nazirliyi tərəfindən 10 gün müddətinə dayandırır və ya xitam verir ləğv eliyir. Sığorta şirkətlərinin fəaliyyəti hər bir hüquqi şəxs kimi nizamnamə kapitalı əsasında aparılır. Səbəb isə sığortacılar öncə sığorta şirkəti seçərkən seçdiyi sığorta şirkətinin nizamnamə kapitalına baxırlar və onun bazarda hansı mövqedə olduğunu araşdırırlar. Sığorta şirkətlərinin təsisçiləri tərəfindən təsdiq edilmiş nizamnamə kapitalı onların təsis sənədi hesab edilir. Bir təsisçi tərəfindən yaradılmış sığorta şirkəti onun təsisçisi tərəfindən təsdiq etdiyi nizamnamə kapitalı əsasında fəaliyyətin davam etdirir. Sığorta şirkətinin nizamnaməsində sığorta təşkilatının ünvanı adı fəaliyyət sahəsi və başqa aspektlər olur. Sığorta fəaliyyətinin başqa təsərrüfat subyektlərindən fərqləndirən əsas amil köklü şəkildə fərqləndirilir. Çünki bu fəaliyyət növü istehsal prosesində fasiləsizliyi müxtəlif təsadüfi bəzi verən nəticələr əsasında dəyən zərəri ödənilməsinə yönləndirilmiş fəaliyyət növüdür.

Istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. «Sığorta fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu Bakı şəhəri, 25 dekabr 2007-ci il
2. «İcbari sığortalar haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu Bakı şəhəri, 24 iyun 2011-ci il
3. “Sığorta” Azərbaycan Respublikasının sığorta sahəsini tənzimləyən normativ hüquqi aktları Topplusu, Bakı, 2012.
4. N.N.Xudiyev. “Sığorta”.Bakı: “Azərnəşr”,2003.
5. N.N.Xudiyev.,“Sığorta işinin təşkili”,Bakı, 2013.
6. N.N.Xudiyev,“Sığortanın əsasları”(dərs vəsaiti),Bakı, 2013.
7. N.N.Xudiyev.“Sığorta işi:müasir kurs(dərslik)”.Bakı:“İqtisad Universiteti” nəşriyyatı,2015.
8. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi “Sığorta Bələdçisi”.Çaşığolu nəşriyyat Bakı:2014.
9. B.A.Xankişiyev, P.N. Abdullayev, “Sığorta işi” Bakı, 2013.
- 10.B.A.Xankişiyev. “Sığorta fəaliyyətinin əsasları.(dərs vəsaiti)”.Bakı:“İqtisad Universiteti” nəşriyyatı,2012.
- 11.İ.M.Abbasov “Sığorta işinin təşkili”, Bakı-2013
- 12.D.A.Bağirov,M.X.Həsənli. “Maliyyə/Dərs vəsaiti (ikinci buraxılış)”.Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2011
- 13.«Maliyyə və uçot» jurnalı, 2016
- 14.Федорова Т.А. “Страхование”, 2010
- 15..David C.M.Dickson, Mary R.Hardy and Howard R .Waters “Actuarial Mathematics for life contingent risks”, 2015
- 16.www.maliyye.gov.az
- 17.www.sigorta.maliyye.gov.az
- 18.www.asa.az
- 19.www.straxovikst.ru
- 20.www.fins.az

Nəticə və təkliflər

Son dövrlər ərzində Respublikamızda sığorta bazarının inkişafı ilə yaxından tanış oldum. Sığorta şirkətlərində maliyyə ehtiyatlarını təmin etmək məqsədi ilə sığorta şirkətlərində nizamnamə kapitalının həcmi artırılmışdır. Butun bunlara baxmayaraq Azərbaycan sığorta şirkətləri iqtisadi inkişafın ayrılmaz bir tərkib hissəsidir. Azərbaycan respublikasında sığortanın inkişafına, dünya sığorta bazarında inteqrasiya etmək üçün bu tədbirləri həyata keçməlidir.

- Ölkədə sığorta şirkətlərinin maliyyə prinsiplərini müəyyən etmək və vergiyə cəlb etmək.
- Sığorta təşkilatlarının strategiyasını hazırlamaq onları planlaşdırmaq.
- Beynəlxalq sığortada sığorta təşkilatlarının nəzarətin gücləndirilməsi

Bazar iqtisadiyyatı fəaliyyətinin ən vacib komponentlərindən biri azad sahibkarlıq fəaliyyətidir ki, bu fəaliyyət növündə hər bir sahibkar öz fəaliyyət sahəsinin riskini maksimum səviyyədə aşağı salmaq istəyir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində sığorta xidməti geniş yayılmışdır. İnkişaf etmiş bəzi qərbi ölkələrinin təcrübəsində gödərilir ki iqtisadi və sosial həyatın təsərrüfat subyektlərinin istənilən addımında sığorta münasibətləri müşayiət olunur. Düny standartlarına və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq hazırlanan sığorta işinin inkişafına sığortaçıların hüquq və mənafeələrinin qorunmasına haqqında qanunun qəbul edilməsi bu sahədə olan boşluqları doldurdu və sığorta daha da inkişaf etdirilməyə başladı. Bu ölkələrin isdər fiziki isdərsədə hüquqi şəxsləri öz əmlaklarını həddə sağlamlıqlarını da bir sözlə sahib olduqları nə varsa hamısını bütün risklərdən qorumaq üçün sığorta etdirillər. Beləliklə hər bir şəxs əvvəlcədən müəyyən bir məbləğ ödəməklə öz sağlamlıqlarını və mülklərini təminat altına almış olur və hər hansı hadisə nəticəsində dəymiş ziyanı aradan qaldırmaq üçün heç bir məbləğ ödəmədən sığorta şirkətləri tərəfindən dəymiş ziyan aradan qaldırılır. Müasir dövrdə sığorta işinin ən yüksək cəhətlərindən biri sığorta şirkətlərində kapital yığımının getdikcə sürətlənməsidir. Kapitalın sürətlə yüksəlməsi inkişaf etmiş ölkələrdə sığorta bazarına böyük təsir gösdərir. Maliyyə ehtiyatlarında böyük rol oynayır. Sığorta şirkətləri sığorta xidmətlərini təqdim

edərək siğorta bazarının kapitalına diqqət yetiri. Siğorta şirkətləri siğortanın uzunmüddətli novunnəndə isdifadə edirlərki bu əsasən siğorta şirkətlərinin bazardakı nüfuzundan da asılıdır. Yəni musdərilər siğorta şirkəti secən zaman onun bazarda hansı nüfuzda olduğunda araşdırılır. Siğorta şirkətlərinə lisenziyaların verilməsinin əsas məsələsi dövlət tərəfindən siğorta şirkətlərinə nəzarətin yerinə yetirilməsidir. Bunların hamsı respublikamızın siğorta haqqında qanununa əsasən nəzərət edilir və

Siğortaya bir iqtisadi kateqoriya kimi baxdıqda cəmiyyətin və cəmiyyət üzvlərinin gözlənilməz ehtiyacların ötürülməsi üçün lazım olan mərkəzləşdirilmiş pul vəsait ehtiyatlarının yığılması bölüşdürülməsi və isdifadəsi sahəsindən iqtisadi bir münasibətdir. Siğortanı iqtisadi kateqoriya kimi gösdərən əlamətlərə bunları aid etmək olar.

1. Siğortada vəsaitlərin yenidən bölüşdürülməsi münasibətləri formalaşır ki, bu da siğortaçılara dəymiş maddi zərərlərin siğorta hadissəsinin baş vermə mümkünlüyü və siğorta riskinin mümkünlüyü ilə şərtidir. Buna görə də siğorta ictimai istehsalda siğortanın müdafiəsi kateqoriyasına aid etmək olar.
2. Vəsaitlərin yenidən paylaşdırılması münasibəti qapalı xarakter daşıyır. Vəsaitlərin yenidən bölüşdürülməsi prinsipi baş vermiş siğorta hadisəsi zamanı dəymiş ziyanın pul vəsaiti hesabına odənilməsinin bütün işdirakçılar arasında bölüşdürülməsidir. Zərərin qapalı şəkildə bölüşdürülməsi siğorta işdirakçılarının təsbit edilmiş siğorta haqları hesabına formalaşan məqsədli şəkildə yaradılan siğorta fondları hesabına olur.
3. Siğorta dəymiş zərərin ərazi vahidləri arasında zaman üzrə bölüşdürülməsini nəzərdə tutur. Bu zaman siğorta fondları ərazi üzrə səmərəli şəkildə yenidən bölüşdürülməsi siğortalanmış təsərrüfat ərazisinin boyuk olması rol oynayır.

Siğortanın ən əsas xarakterik xüsusiyyətlərindən biridə siğorta fondundan səfərbər olmuş maliyyə vəsaitlərinin geri qaytarılmasıdır. Siğorta ödəmələri siğorta tarifləri əsasında təyin edilir.

REZUME

Помимо того, что экономическое понятие важной роли в развитии экономики и общества и играет важную роль в действии. Одним из основных элементов системы социального страхования, в том числе обширной переработки, но и жизни общества считаются наиболее важными элементами способностью. В связи с этим, развитие страхования в экономике страны можно считать одним из самых основных *kateqotiyalarından*. Страхование возмещение финансовых потерь от производственного процесса, который представляет собой. Страхование услуги широко доступны в развитых странах. *Gosdərilir* некоторые западные страны разработали опыт в отношениях между экономическими и социальными хозяйствующими субъектами страхования жизни наблюдавшихся на каждом шагу. Эти страны ограничивают свое имущество в качестве юридических лиц *isdərsədə isdər* физического здоровья других слов, что, если они имеют страховку, чтобы защитить их *etdirillər* все *risklərdin*. Мико и макро-экономика создания различных форм финансовых ресурсов, является важным требованием. Следовательно, установление кардинального решения этих ресурсов должно быть во множественном числе. По данным страхового дела в государственных или страховых компаниях *tərafinnən* срока. Страхование организации смесь внешних и внутренних рынков страхования покрываются. *Sigorta* с точки зрения международных организаций *siorta* страхового рынка, но и за пределами страны для проведения *bilrlər oklə*. Таким образом, страховые компании конкурентоспособные на международном рынке страхования *yaqadillar* и разрабатывать новые продукты для новых *etdirillər gətirməkj*. Риск создания страховых продуктов на рынке, во-первых, вина расследуется. Даже если продукт разрабатывается и страхование *bazarəna* высокой *gəqabat qabliyuətliliyi* представлены. Самое главное в том, что деятельность страховщиков, застрахованные потери собственности, связанные с жизнью и здоровьем страховщиков платить за ущерб, причиненный. Страхование регулируется соглашением между страхователем и страховой компанией. компании, юридические и физические лица, занимающиеся предпринимательской деятельностью *Emte* экономических интересов производителей, инструмент, который обеспечивает защиту. С развитием рыночной экономики развитых странах страхование. Страхование компании только осуществлять деятельность по страхованию и перестрахованию, функционирующего в качестве юридического лица *gosdərillər*.

SUMMARY

In addition to being an economic concept important in the development of economy and society and has a major role in the action. One of the main elements of the system of social insurance, including extensive recycling, but also the life of the community is considered the most important elements ability. In this regard, the development of insurance in the country's economy can be considered one of the most basic. Insurance compensation for financial losses from the production process, which constitutes a termindi. Insurance services are widely available in developed countries. some Western countries have developed experience in the relations between economic and social life insurance business entities been observed at every step. These countries limit their property as legal entities isdørsədə isdər physical health in other words, what if they have insurance to protect them etdirillər all risklərdin. Miko and macro-economics of the creation of various forms of financial resources, is an important requirement. Hence, the establishment of the cardinal solution of these resources should be plural. Insurance funds are part of an important national wealth. The most important thing is that the activities of insurers, insured property losses associated with the life and health insurers to pay for damage caused. Insurance is regulated by an agreement between the insurer and the insurance companies. companies, legal entities and individuals engaged in entrepreneurial activities emte the economic interests of manufacturers, a tool that provides protection. With the development of the market economy developed countries insurance. Insurance companies only to carry out the activities of insurance and reinsurance operating as a legal entity gosdərillər. Insurance services activities to be engaged in activities of production and trade bilməzlər bank. after winning in a market economy in our country, many insurance companies have lucrative trade in connection with the insurance yaradılmışdirhəmin irkətlərinin more attention was paid to the activities of the risks that this field will be reduced further. The main purpose of these products in the field of trade and production was important for insurance companies to cover the damage.